

Rekenkameronderzoek naar het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Harlingen

Rapport
Rekenkamercommissie Harlingen

Inhoud

Voorwoord	1
DEEL I	2
DE ESSENTIE VAN HET ONDERZOEK	2
<i>Conclusies van het onderzoek en aanbevelingen</i>	5
<i>Aanbevelingen</i>	8
DEEL II	11
VERDIEPING OP DE ESSENTIE VAN HET ONDERZOEK	11
Hoofdstuk 1 Onderzoeksverantwoording	12
1.1 Hoofd- en deelvragen	12
1.2 Onderzoeksmodel	13
1.3 Normenkader	14
1.4 Onderzoeksmethodiek	14
1.5 Werkwijze gedurende het onderzoek	15
Hoofdstuk 2 Doeltreffendheid van het duurzaamheidsbeleid	16
2.1 Definitie doeltreffendheid	16
2.2 VRAAG 1: Op welke wijze heeft de gemeente Harlingen duurzaamheid gedefinieerd en geoperationaliseerd?	16
2.2.1 Wat is duurzaamheid?	16
2.2.2 Duurzaamheid in de gemeente Harlingen	17
2.3 VRAAG 2: In hoeverre is er uitvoering gegeven aan de geformuleerde ambities en speerpunten en in hoeverre zijn deze ambities behaald?	17
2.3.1 Rol gemeenten in het Energieakkoord	17
2.3.2 Gemeentelijke Duurzaamheidsindex (GDI)	18
2.3.3 Actiepunten uit de notitie 'Harlingen Duurzaam Verder'	19
2.4 VRAAG 3: In hoeverre worden met de uitgevoerde maatregelen de afspraken uit het energieakkoord behaald?	19
2.5 VRAAG 4: Hoe ontwikkelt duurzaamheid in de gemeente Harlingen zich (op basis van bestaande benchmarks en onderzoeken), in relatie tot de gestelde doelen?	19
2.5.1 Governance Monitor Duurzame Gemeenten	19
2.5.2 Lokale Duurzaamheidsmeter (LDM)	20
Hoofdstuk 3 Doelmatigheid van het duurzaamheidsbeleid	21
3.1 Definitie doelmatigheid	21

3.2	VRAAG 5: Wordt het (eenmalige) budget voor duurzaamheid doelmatig besteed?	21
3.3	VRAAG 6: Staan (incidentele) investeringen in verhouding tot het gesorteerde effect?	22
3.4	VRAAG 7: Is er sprake van adequate kostenbewaking binnen projecten?	22
3.5	VRAAG 8: Is het transparant en navolgbaar hoeveel middelen al met al besteed worden aan duurzaamheid?	23
Hoofdstuk 4	Transparantie en rol van de gemeenteraad	24
4.1	Kaderstellende en controlerende rol van de gemeenteraad	24
4.2	VRAAG 9: In hoeverre is de informatievoorziening richting de raad over het duurzaamheidsbeleid voldoende?	25
4.3	VRAAG 10: In hoeverre kan de raad haar kaderstellende en controlerende rol inzake duurzaamheidsbeleid uitvoeren?	25
4.4	VRAAG 11: In hoeverre heeft de raad haar kaderstellende en controlerende rol inzake duurzaamheidsbeleid uitgevoerd?	25
Hoofdstuk 5	Toekomstbestendigheid van het duurzaamheidsbeleid	26
	VRAAG 12: In hoeverre is het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Harlingen toekomstbestendig?	26
	Bestuurlijke reactie college van B&W	31
	Nawoord	34
Bijlage 1	Normenkader Governance monitor duurzame gemeenten	35
Bijlage 2	Lijst van geraadpleegde documenten van de gemeente Harlingen en andere bronnen	38
Bijlage 3	Lijst van geïnterviewde personen	41
Bijlage 4	Casestudies	42
Bijlage 5	Actiepunten Harlingen Duurzaam Verder	46
Bijlage 6	Governance Monitor Duurzame Gemeenten	47
Bijlage 7	Lokale duurzaamheidsmeter (LDM)	50
Bijlage 8	Overzicht van aan de raad aangeboden documenten	57
Bijlage 9	Overzicht Rijksbeleid	58

Voorwoord

Voor u ligt de rapportage van het rekenkameronderzoek naar het Duurzaamheidsbeleid van de gemeente Harlingen.

Duurzaamheid is een actueel thema, dat ook in de gemeente Harlingen steeds meer speelt. De raad heeft in 2009 de kadernotitie Duurzaamheid vastgesteld en in 2015 de (hernieuwde) duurzaamheidsnotitie "Harlingen Duurzaam Verder". Ook krijgt duurzaamheid de nodige aandacht in het coalitieprogramma 2014-2018 en in het bestuursakkoord 2018-2022.

Wij hebben daarom voor dit onderwerp gekozen met als centrale onderzoeksvraag: *"In hoeverre is het gevoerde beleid op het gebied van duurzaamheid doeltreffend en doelmatig en in welke mate is dit beleid toekomstbestendig"*. Daarbij is onderzocht of het gevoerde beleid heeft opgeleverd wat beoogd was. Daarnaast is ook gekeken naar wat er nu landelijk speelt op het gebied van duurzaamheid. Wij hebben dit er bewust bij betrokken omdat er veel gebeurt op het gebied van duurzaamheid en het naar onze mening goed is ook actuele ontwikkelingen mee te nemen. Te meer omdat de gemeente bezig is nieuw Duurzaamheidsbeleid te ontwikkelen.

Alle geledingen van de gemeente, raad, college en organisatie, zijn betrokken geweest bij het onderzoek, evenals enige relevante organisaties en bedrijven binnen de gemeente. Naast het in beeld brengen van hun ervaringen en bevindingen heeft documentenonderzoek plaatsgevonden.

De combinatie van onderzochte feiten en van opvattingen geeft veel informatie over het gevoerde duurzaamheidsbeleid. Wat opvalt is dat gericht beleid, planning en monitoring nogal eens heeft ontbroken. Daardoor konden resultaten niet altijd worden vastgesteld. Daar staat tegenover dat er wel veel initiatieven, vaak ad hoc, zijn ontwikkeld. Dat kan ook passend zijn bij het opstarten van een nieuw beleidsterrein, waar nog veel onbekend is. Voor het vervolg is meer systematiek echter wel belangrijk.

Er is gestreefd naar een duidelijke en toegankelijke rapportage. Daartoe bestaat het rapport uit 2 delen. In deel 1 is op een compacte wijze de essentie van het onderzoek in beeld gebracht, met de belangrijkste bevindingen en met de conclusies en aanbevelingen. Deel 2 bevat de nadere uitwerking en onderbouwing van het onderzoek. Verder is een aantal relevante bijlagen toegevoegd. Onder regie van de Rekenkamercommissie is het inhoudelijke onderzoek uitgevoerd door de BMC-groep.

Wij menen dat de uitkomsten van dit onderzoek en het beeld van nieuwe ontwikkelingen kunnen bijdragen aan de verdere beleidsvorming van de gemeente m.b.t. duurzaamheid.

Rekenkamercommissie Gemeente Harlingen
B. van der Weide, voorzitter
T. Dijk, lid
P. Poppen, lid

DEEL I

DE ESSENTIE VAN HET ONDERZOEK

Inleiding

Duurzaamheid is een hot item: er is de laatste jaren steeds meer aandacht voor. Het is de term die gebruikt wordt voor alle acties die erop gericht zijn de negatieve gevolgen van het handelen van de mens op zijn omgeving te minimaliseren. Bij duurzame ontwikkeling gaat het erom het vermogen van de toekomstige generaties om in hun eigen behoefte te voorzien niet in gevaar te brengen. Er is dan sprake van een ideaal evenwicht tussen ecologische, economische en sociale belangen, oftewel tussen 'planet', 'profit' en 'people'.

Nederland heeft forse doelstellingen op dit gebied, waaronder de doelstelling om in 2050 95 procent minder CO₂ uit te stoten (en al 49 procent in 2030) ten opzichte van 1990. Deze doelstellingen zijn vastgelegd in de Klimaatwet. Daarnaast is de Nederlandse staat verplicht om ervoor te zorgen dat Nederland eind 2020 tenminste 25 procent minder broeikasgassen uitstoot ten opzichte van 1990¹.

Ook in Harlingen is duurzaamheid een steeds belangrijker thema. Daarom heeft de Rekenkamercommissie Harlingen onderzocht in hoeverre het duurzaamheidsbeleid van de gemeente doeltreffend, doelmatig en toekomstbestendig is.

Het onderzoek is opgebouwd uit twee delen. Deel I is een compact, zelfstandig leesbaar onderzoeksrapport met de hoofdlijnen van het onderzoek, te weten:

- Het doel van het onderzoek.
- Het belang van het onderwerp voor de gemeenteraad.
- De conclusies uit het onderzoek.
- De aanbevelingen met het oog op de komende jaren.

Voor degene die geïnteresseerd is in een gedetailleerde uitwerking van de onderzoeksvragen is in Deel II het integrale onderzoek met daarin de volledige beantwoording van de onderzoeksvragen en de onderbouwing van de conclusies en aanbevelingen opgenomen.

Doel van het onderzoek

De Rekenkamercommissie Harlingen beoogt met dit onderzoek:

1. Te onderzoeken in hoeverre het duurzaamheidsbeleid van de gemeente het gewenste effect sorteert ten aanzien van doelmatigheid en doeltreffendheid.
2. Te weten hoe de raad haar kaderstellende en controlerende rol heeft ingevuld.
3. Aanbevelingen te doen voor de toekomst.

---

¹ Uitspraak Gerechtshof Den Haag, ECLI:NL:GHDHA:2018:2591

Om invulling te geven aan deze doelstellingen heeft de Rekenkamercommissie de volgende hoofdvraag geformuleerd:

In hoeverre is het gevoerde beleid op het gebied van duurzaamheid doeltreffend en doelmatig en in welke mate is dit beleid toekomstbestendig?

Deze hoofdvraag is uitgewerkt in twaalf deelvragen die geclusterd zijn in vier thema's (zie hiervoor paragraaf 1.1 in Deel II van deze rapportage).

Belang van het onderwerp voor de gemeenteraad

De gemeenteraad draagt bij aan het agenderen van onderwerpen, bijvoorbeeld door het college bij motie te verzoeken om een positieve grondhouding in te nemen bij het verlenen van vergunningen voor initiatieven op bijvoorbeeld het gebied van Tiny Houses en de gemeente een faciliterende en coördinerende rol te geven bij dergelijke initiatieven en ideeën.² In dezelfde raadsvergadering werd een motie inzake de inkoop van groene stroom aangenomen.³

Voor de gemeenteraad zijn – in het kader van de kaderstellende en controlerende rol die de raad heeft – de volgende vragen belangrijk:

- Wat willen we bereiken?
- Wat gaan we daarvoor (laten) doen?
- Wat mag dat kosten?
- Aan welke knoppen kunnen we draaien om zo nodig te versnellen en/of bij te sturen?

Het beoordelen van het duurzaamheidsbeleid door de gemeenteraad vraagt om controle op de uitvoering en een verantwoording achteraf. Leidend zijn daarbij de vragen:

- Hebben we bereikt wat we hebben beoogd?
- Hebben we gedaan (laten doen) wat we zouden doen?
- Heeft het gekost wat we dachten dat het zou kosten?
- Heeft versnelling en/of bijsturing het gewenste effect gehad?

---

² Motie van D66, CDA, VVD, PvdA, GroenLinks, Harlinger Belang en OPA, aangenomen door de gemeenteraad op 16 maart 2017.

³ Motie van GroenLinks, aangenomen door de gemeenteraad op 16 maart 2017.

Conclusies van het onderzoek en aanbevelingen

Op basis van de bevindingen, zoals beschreven in deel II, zijn conclusies getrokken. Vervolgens wordt de hoofdvraag van het onderzoek beantwoord.

1. De afgelopen jaren zijn diverse projecten opgezet, initiatieven genomen en investeringen in duurzaamheid uitgevoerd, vooral gericht op energiebesparing en hernieuwbare energie.

In de notitie 'Harlingen Duurzaam Verder' is door de gemeente Harlingen de oorspronkelijke en brede omschrijving onderschreven, zoals gehanteerd in het rapport 'Our common future' van de VN-commissie Brundtland uit 1987. Er was daarmee aandacht voor de balans tussen natuur en milieu, sociaal beleid en economie. Er is echter doelbewust vooral ingezet op energiebesparing en hernieuwbare energie. Dit is ook te zien in de projecten, ondersteunde initiatieven en uitgevoerde investeringen die daaruit zijn voortgevloeid, vooral op het gebied van 'planet'.

2. De gemeente Harlingen investeert met projecten, activiteiten en financiële middelen in duurzaamheid.

In de afgelopen jaren heeft de gemeente Harlingen geïnvesteerd in duurzaamheidsmaatregelen. Zo is het gemeentelijk vastgoed voorzien van zonnepanelen en is de openbare verlichting verduurzaamd met ledverlichting. De gemeente Harlingen profileert zich op deze punten als een voortrekker in de provincie. Verder is er geparticipeerd in het zonnepark en wordt biodiversiteit gestimuleerd. Ook is Harlingen de Fairtrade Gemeente.

Omdat geen systematische monitoring plaatsvindt van het actieplan bij de notitie 'Harlingen Duurzaam Verder', kan geen conclusie worden getrokken in hoeverre de voorgenomen acties en de daarin opgenomen speerpunten daadwerkelijk zijn uitgevoerd en effectief zijn (zie ook conclusie 7).

3. De meeste projecten zijn ad hoc tot stand gekomen.

De meeste projecten, activiteiten en investeringen op het gebied van duurzaamheid zijn ad hoc tot stand gekomen zonder dat hieraan een uitvoeringsprogramma met afwegingscriteria ten grondslag lag. De notitie 'Harlingen duurzaam verder' uit 2015 bevatte weliswaar een concrete actielijst, in de praktijk is daarmee niet expliciet, maar impliciet gewerkt.

De ambtelijke beleidsmedewerkers zijn zelf verantwoordelijk om met voorstellen te komen binnen hun vakgebied om duurzaamheid te bevorderen.

Opvallend is dat een aantal initiatieven tot stand is gekomen op verzoek van de gemeenteraad. Dit betekent dat weliswaar flexibel is ingespeeld op de actualiteit, maar dat niet is gewerkt naar een te behalen concreet lange termijndoel.

Omdat geen systematische monitoring plaatsvindt van de acties en speerpunten bij de notitie 'Harlingen Duurzaam Verder' en de andere ad hoc tot stand gebrachte projecten, kan geen conclusie worden getrokken in hoeverre de gemeentelijke investering doelmatig is (zie ook conclusie 5).

4. Overzicht en samenhang ontbreken en daarmee is de transparantie beperkt

Het bleek bijvoorbeeld niet mogelijk een compleet overzicht samen te stellen van de diverse projecten, activiteiten en investeringen. De ambtelijke coördinatie beschikt daarvoor over te weinig capaciteit. Dit is echter wel een eerste voorwaarde voor een meer planmatige aanpak naar een door de gemeenteraad geformuleerd einddoel met tussenliggende mijlpalen. Aangezien daarmee de transparantie van de uitvoering op het gebied van duurzaamheid bij de gemeente ontbreekt, is het voor externe partijen lastig om aan te sluiten op het gemeentelijk beleid. Dit klemt soms te meer daar externe partijen voor de langere termijn investeringsbeslissingen moeten nemen.

5. Er is geen compleet inzicht in de doelmatigheid van de inzet door de gemeente Harlingen.

Uit de interviews is naar voren gekomen dat de doelmatigheid van de uitgevoerde maatregelen niet altijd wordt gemeten. Vaak is dan ook onbekend welke financiële voordelen er worden behaald en is een waardering gebaseerd op indrukken. Een positieve uitzondering is de investering in het aanbrengen van zonnepanelen op het gemeentelijke vastgoed en het voorzien van de openbare verlichting met ledlampen. Vooraf is berekend welke financiële voordelen daarmee zijn te behalen.

6. De gemeente Harlingen voert een faciliterend beleid als het gaat om maatschappelijke initiatieven of projecten vanuit het bedrijfsleven.

Er bestaat communis opinio dat het belangrijk is dat maatschappelijke partijen, organisaties en inwoners investeren in duurzaamheidsmaatregelen om de landelijke ambities te kunnen realiseren. Daarvoor stellen zowel de rijksoverheid, de provincie als gemeenten subsidies ter beschikking. Opvallend is dat in Harlingen weinig initiatieven zijn gekomen vanuit de bevolking. Ook het Duurzaam Bouwloket krijgt minder dan gemiddeld aanvragen om informatie van inwoners. Een positieve uitzondering is dat De Bouwvereniging alle huurwoningen van zonnepanelen heeft voorzien. Het bedrijfsleven heeft enkele projecten gerealiseerd, zoals het Zonnepark Harlingen (Oostpoort) en het verduurzamen van de veerboten naar de eilanden. Van een samenwerkende strategie van ondernemersverenigingen is geen sprake. De adviezen die worden uitgebracht aan (MKB-)bedrijven om energie te besparen, richten zich op de eigen onderneming. Uit interviews komt naar voren dat de gemeente Harlingen bewust een faciliterende bestuursstijl hanteert om initiatieven en voorstellen te ondersteunen. Bij externe partijen wekt dit soms de indruk dat de gemeente (te) afwachtend is, waar een proactieve oplossingsgerichte houding wordt verwacht. Als maatschappelijke projecten in uitvoering zijn en de gemeente is niet of te laat aangehaakt, kan dit voor de voortgang van het project zelfs vertragend en belemmerend werken.

7. Er is geen inzicht in het bereikte effect van de inzet door de gemeente Harlingen.

In hoeverre en in welke mate de inzet van de gemeente heeft geleid tot bevordering van duurzaamheidsmaatregelen of bewustwording van de noodzaak tot het nemen van duurzaamheidsmaatregelen bij inwoners, maatschappelijke organisaties, bedrijven en ambtenaren, is door de gemeente niet onderzocht of geëvalueerd. Er bestaan dan ook verschillende beelden bij raadsleden, wethouders, de coördinator, medewerkers en bij extern betrokkenen. Een éénduidig antwoord op de vraag wat er ten aanzien van duurzaamheid is bereikt, is dan ook niet te geven.

8. Er is bij maatschappelijke organisaties en bij ondernemersverenigingen behoefte aan samenwerking met de gemeente.

Met de Omgevingswet in het vooruitzicht hebben maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven behoefte aan duidelijkheid over de visie van de gemeente Harlingen ten aanzien van duurzaamheid waarop zij de lange termijn strategie kunnen afstemmen. Bij voorkeur wordt die visie aan bijvoorbeeld een lokale klimaattafel gezamenlijk vastgesteld en worden in onderlinge samenwerking projecten opgezet en uitgevoerd. De gemeente Harlingen voert daarbij de regie over de samenwerking en faciliteert de inbreng van noodzakelijke kennis en expertise.

9. De gemeente Harlingen volgt en anticipeert op ontwikkelingen.

De gemeente Harlingen werkt momenteel samen met onder meer de andere gemeenten in de provincie Friesland aan het opstellen van een Regionale Energiestrategie (volgend uit het Klimaatakkoord). Verder wordt binnen het project 'Wijken van de Toekomst' gewerkt aan plannen om wijken aardgasvrij te maken. Ook dit project sluit aan op het Klimaatakkoord.

10. De gemeente Harlingen werkt aan nieuwe notities inzake duurzaamheid.

De gemeente Harlingen werkt aan enkele nieuwe notities inzake duurzaamheid, op het gebied van klimaatdoelstellingen en circulaire economie. Ook zal een nieuw uitvoeringsbudget worden gevraagd aan de gemeenteraad. In hoeverre de gemeente bij het opstellen van de nieuwe notities inzet op participatie door maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en inwoners is onduidelijk. Inzet is de voortzetting van de samenwerking met andere gemeenten als Waadhoeke en Leeuwarden.

11. De toekomstbestendigheid van het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Harlingen is niet geborgd.

Hoewel de gemeente Harlingen werkt aan enkele nieuwe notities, is van een nieuwe beleidsnota geen sprake. De toekomstbestendigheid van het duurzaamheidsbeleid ontstaat wanneer doelen voor de lange termijn ('de stip op de horizon') worden geformuleerd en voor de korte termijn in samenspraak met externe partijen concrete acties, zoals projecten en activiteiten, worden vastgesteld, bijvoorbeeld aan een lokale klimaattafel. Daarvan is nu geen sprake.

12. De gemeenteraad van Harlingen wil participeren bij de totstandkoming van een nieuwe beleidsnota duurzaamheid.

De betrokkenheid van de gemeenteraad bij het gemeentelijk duurzaamheidsbeleid krijgt met name inhoud door de vele raadsinformatiebrieven waarin het college van burgemeester en wethouders de gemeenteraad informeert over lopende of afgesloten projecten. Dit is onvoldoende om inhoud te kunnen geven aan de kaderstellende en controlerende rol die aan de gemeenteraad toekomt.

De raadsleden hebben daarom behoefte om ook betrokken te worden bij de start van de beleidscyclus, wanneer er inhoudelijke keuzes op strategisch niveau worden gemaakt.

Beantwoording hoofdvraag

Op onderdelen is het beleid en de inzet van de gemeente Harlingen doelmatig en effectief. Hierbij valt vooral te denken aan concrete projecten op het gebied van energiebesparing, hoewel de bijdrage die de gemeente daaraan heeft geleverd niet ten aanzien van alle projecten en activiteiten concreet valt te meten.

Ten aanzien van andere projecten en activiteiten die de gemeente Harlingen initieert of ondersteunt, kan geen uitspraak worden gedaan over de mate van doelmatigheid en effectiviteit, aangezien daarover geen informatie beschikbaar is bij de gemeente.

Aanbevelingen

De conclusies leiden tot de volgende aanbevelingen.

1. Continueer en optimaliseer de inzet op het gebied van duurzaamheid.

Zet hiervoor in op de volgende punten:

- a. Ontwikkel naast de nieuwe beleidsvisie een programmatische aanpak voor de uitvoering.
- b. Stel voldoende ambtelijke capaciteit en financiële middelen (werkbudget) ter beschikking.
- c. Draag als eerste zorg voor een compleet overzicht van alle projecten, activiteiten en investeringen als een 0-meting.
- d. Richt een lokale klimaattafel⁴ in en maak op die manier gebruik van de energie, creativiteit en daadkracht van inwoners, ondernemers en maatschappelijke instellingen.
- e. Ondersteun de klimaattafel met het ter beschikking stellen van voldoende externe expertise en een ontwikkelbudget, waaruit bijvoorbeeld (start)subsidies verstrekt kunnen worden.
- f. Geef de gelegenheid aan de gemeenteraadsleden om als waarnemer aanwezig te zijn bij de klimaattafel.

2. Neem in een nieuwe beleidsnota duurzaamheid naast 'planet' ook 'people' en 'profit' op.

---

⁴ Voor de bedrijven in het havengebied ligt het voor de hand de klimaattafel in te richten via de Port of Harlingen.

Hoewel 'planet' een belangrijk thema is om concrete duurzaamheidsmaatregelen te realiseren, verdient het aanbeveling in een nieuwe beleidsnota ook de thema's 'people' en 'profit' op te nemen. Door inwoners en het bedrijfsleven bewust te maken van de mogelijkheden om maatregelen te treffen wordt een basis gecreëerd voor innovatie en samenwerking. Uit praktijkervaringen van externe adviseurs is bekend dat (MKB-) bedrijven bereid zijn over te gaan tot investeringen als het rendement is berekend tegenover de kosten. De kennis daartoe is specialistisch en moet worden aangeboden, bijvoorbeeld met een subsidie.

3. Maak hierbij gebruik van relevante nieuwe ontwikkelingen en inzichten.

De toekomstbestendigheid van het duurzaamheidsbeleid is niet alleen gediend met een nieuwe beleidsnota, maar ook door gebruik te maken van relevante nieuwe ontwikkelingen en inzichten. Deze worden deels aangedragen door het Rijk (zie bijlage 9), maar op lokaal niveau is bij partijen veel kennis en ervaring aanwezig om gebruik van te maken (zie ook aanbeveling 4).

4. Betrek bij de opstelling van een nieuwe beleidsnota duurzaamheid via de klimaattafel zowel maatschappelijke organisaties als het bedrijfsleven.

Er is animo bij maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven om bewuste investeringsbeslissingen te nemen voor de langere termijn, mits de visie waarop deze keuzes worden gebaseerd een gemeenschappelijk gedragen visie is die zich bij voorkeur uitstrekt over meerdere raadsperiodes.

In gemeenschappelijkheid aan bijvoorbeeld een lokale klimaattafel onder regie van de gemeente Harlingen kan daarna gewerkt worden aan uitwerking en uitvoering van deze visie middels (gezamenlijke) projecten. In ieder geval is de winst dat de deelnemende partijen van elkaar weten waaraan wordt gewerkt en waar mogelijkheden liggen voor samenwerking.

5. Verrijk de faciliterende bestuursstijl met een participatieve stijl.

In aansluiting op de komst van de Omgevingswet, die uitgaat van het benutten van de kennis en kracht van maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en inwoners, dient het gemeentebestuur de huidige faciliterende bestuursstijl te verrijken met een participatieve stijl en binnen kaders ruimte te scheppen voor innovatie en daarin als gemeente op een actieve wijze te participeren.

6. Zorg voor betrokkenheid van de gemeenteraad.

De gemeenteraadsleden hebben aangegeven betrokken te willen worden bij het begin van de beleidscyclus als de kaders moeten worden vastgesteld waarbinnen het duurzaamheidsbeleid zich kan ontwikkelen.

7. Schep een duidelijk kader voor de verantwoordelijkheden van gemeenteraad, college van burgemeester en wethouders en ambtenaren.

Onderscheid de volgende verantwoordelijkheden:

- De missie, visie en waarden van het duurzaamheidsbeleid; 'de stip op de

horizon' - door de gemeenteraad.

- De beleidsmatige kaders en beschikbare budgetten voor de uitvoering - door de gemeenteraad en te bewaken door het college.
- De participatie door inwoners, maatschappelijke organisaties, (sport- en buurt)verenigingen, scholen en bedrijven - te organiseren en uit te voeren door het college en de ambtelijke organisatie.
- De monitoring, efficiëntie- en effectmetingen van de uitvoering van het duurzaamheidsbeleid; diagnosticeren en evalueren - te ontwikkelen door de ambtelijke organisatie en te rapporteren aan het college en aan de gemeenteraad middels de planning-en-controlcyclus en afzonderlijke rapportages.

8. Optimaliseer de informatievoorziening aan de gemeenteraad op de volgende punten:

- De visie, de strategie en de doelstellingen van het duurzaamheidsbeleid.
- De te leveren prestaties door het college van burgemeester en wethouders.
- De ter beschikking te stellen middelen om deze prestaties te kunnen leveren.
- De wijze waarop de (tussentijdse) verantwoording door het college van burgemeester en wethouders plaatsvindt, teneinde te kunnen versnellen en/of bijsturen.
- De (eind)beoordeling van de bereikte resultaten.

DEEL II

VERDIEPING OP DE ESSENTIE VAN HET ONDERZOEK

Deel II van het rapport gaat gedetailleerder in op de bevindingen waarop de conclusies en aanbevelingen in Deel I zijn gebaseerd.

Deel II kent de volgende hoofdstukindeling:

- Hoofdstuk 1: Onderzoeksverantwoording
- Hoofdstuk 2: Doeltreffendheid van het duurzaamheidsbeleid
- Hoofdstuk 3: Doelmatigheid van het duurzaamheidsbeleid
- Hoofdstuk 4: Transparantie en rol van de gemeenteraad
- Hoofdstuk 5: Toekomstbestendigheid van het duurzaamheidsbeleid

Hoofdstuk 1   Onderzoeksverantwoording

In dit hoofdstuk geven we stapsgewijs weer hoe dit onderzoek is uitgevoerd. We gaan in op de deelvragen waarin de hoofdvraag is uitgewerkt, het onderzoeksmodel en de onderzoeksmethodiek.

1.1 Hoofd- en deelvragen

De Rekenkamercommissie heeft de volgende hoofdvraag geformuleerd:

In hoeverre is het gevoerde beleid op het gebied van duurzaamheid doeltreffend en doelmatig en in welke mate is dit beleid toekomstbestendig?

Deze hoofdvraag is uitgewerkt in de volgende deelvragen:

Deelvragen over de doeltreffendheid

1. Op welke wijze heeft de gemeente Harlingen duurzaamheid gedefinieerd en geoperationaliseerd?
2. In hoeverre is er uitvoering gegeven aan de geformuleerde ambities en speerpunten en in hoeverre zijn deze ambities behaald?
3. In hoeverre worden met de uitgevoerde maatregelen de afspraken uit het energieakkoord behaald?
4. Hoe ontwikkelt duurzaamheid in de gemeente Harlingen zich (op basis van bestaande benchmarks en onderzoeken), in relatie tot de gestelde doelen?

Deelvragen over de doelmatigheid

5. Wordt het (eenmalige) budget voor duurzaamheid doelmatig besteed?
6. Staan (incidentele) investeringen in verhouding tot het gesorteerde effect?
7. Is er sprake van adequate kostenbewaking binnen projecten?
8. Is het transparant en navolgbaar hoeveel middelen al met al besteed worden aan duurzaamheid?

Deelvragen over transparantie en rol van de raad

9. In hoeverre is de informatievoorziening richting de raad over het duurzaamheidsbeleid voldoende?
10. In hoeverre kan de raad haar kaderstellende en controlerende rol inzake duurzaamheidsbeleid uitvoeren?
11. In hoeverre heeft de raad haar kaderstellende en controlerende rol inzake duurzaamheidsbeleid uitgevoerd?

Deelvraag over toekomstbestendigheid van het duurzaamheidsbeleid

12. In hoeverre is het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Harlingen toekomstbestendig?

1.2 Onderzoeksmodel

Traditioneel hanteren gemeenten de beleidscyclus bij de voorbereiding, de uitvoering en de evaluatie van beleid. De recente praktijk bij gemeenten laat echter zien dat deze traditionele aanpak niet langer goed past bij de dynamiek rond het thema duurzaamheid en de noodzaak om samen te werken, verbindingen tussen partijen tot stand te brengen en te faciliteren.

Als onderzoeksmodel is daarom gekozen voor de *Governance monitor duurzame gemeenten*⁵ die in 2017 tot stand is gekomen. Deze monitor is ontwikkeld om de bestuurskracht voor duurzame ontwikkeling van de gemeente in beeld te brengen. Het biedt tevens een handelingsperspectief voor verbeterstappen, passend bij het eigen ontwikkelpad van de gemeente.

De monitor onderscheidt de volgende thema's:

- Gemeentelijke organisatie en bedrijfsvoering
- Samenwerken en verbinden
- Beleidskaders formuleren en integreren
- Uitvoeren en handhaven
- Faciliteren
- Financiële arrangementen
- Monitoren

Met behulp van de monitor is een beeld geschetst van de duurzaamheid van de gemeente Harlingen als bedrijfsmatige organisatie en van het ambitie- en prestatieniveau van het gemeentelijk beleid. Hierbij gaat het erom wat de gemeente Harlingen – samen met anderen – organiseert om bij te dragen aan duurzame ontwikkeling.

---

⁵ De Governance monitor duurzame gemeenten (2017) is ontwikkeld in opdracht van het Ministerie van Infrastructuur en Milieu, Directie Duurzaamheid, en is bedoeld om de eerdere Lokale Duurzaamheidsmeter en de jaarlijkse Nationale monitor duurzame gemeenten van Telos op elkaar af te stemmen.

De monitor blijkt daarnaast een nuttig instrument te zijn om verbanden te leggen tussen de VN-Agenda 2030 voor duurzame ontwikkeling en de inzet van de gemeente Harlingen op sociaal, economisch en milieuterrein, in samenwerking met lokale partners. De governancethema's van de monitor vormen belangrijke randvoorwaarden voor de bijdrage aan de zeventien internationaal afgesproken doelen.

1.3 Normenkader

Om de verzamelde informatie te beoordelen en om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, is gebruikgemaakt van een normenkader. Dit kader is bij dit rapport gevoegd als bijlage 1.

1.4 Onderzoeksmethodiek

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, is informatie verzameld en daarvoor zijn de volgende onderzoeksmethoden gehanteerd:

- Deskresearch
- Casestudy
- Interviews

Deskresearch

Om inzicht te krijgen in de visie op duurzaamheid van de gemeente Harlingen, de activiteiten die worden uitgevoerd en in welke mate dit doeltreffend en doelmatig gebeurt, zijn relevante documenten bestudeerd. Dit waren beleidsdocumenten, verantwoordingsdocumenten, informatieve documenten en raadsstukken.

In bijlage 2 is een lijst opgenomen van bestudeerde documenten.

Casestudy

In het onderzoek is gebruikgemaakt van een viertal casestudies voor een verdieping naar de praktijk bij de gemeente Harlingen. De casestudies kunnen gezien worden als een 'reality check'. Aan de hand van de cases is getoetst hoe duurzame beleidsdoelstellingen tot stand kwamen, hoe deze uitvoering kregen, welke input hiervoor nodig was, en wat de prestatie, uitkomst en impact zijn van deze activiteit.

De volgende cases zijn geselecteerd (zie bijlage 4):

- Zonnepanelen
  - Gemeentelijk vastgoed
  - De Bouwvereniging
  - Zonnepark Harlingen (Oostpoort)
- Maatwerkadvies verduurzaming bedrijven
- Verduurzaming openbare verlichting
- Duurzaam Bouwloket

Deze cases komen voort uit suggesties van de geïnterviewden (zie bijlage 3) en is besproken met en aangevuld door een afvaardiging van de gemeenteraad tijdens de gesprekken op 11 september 2019 en 8 oktober 2019.

Interviews

Om de documenten toe te lichten en de achtergronden van de onderzochte cases in te kleuren, zijn gesprekken gevoerd met de verantwoordelijk wethouders, ambtelijk medewerkers en extern betrokkenen, deels in aanwezigheid van leden van de Rekenkamercommissie. De onderzoekers konden hen vragen stellen ter verheldering. Ook zijn er twee gesprekken gevoerd met een afvaardiging van de gemeenteraad, namelijk op woensdag 11 september 2019 en dinsdag 8 oktober 2019.

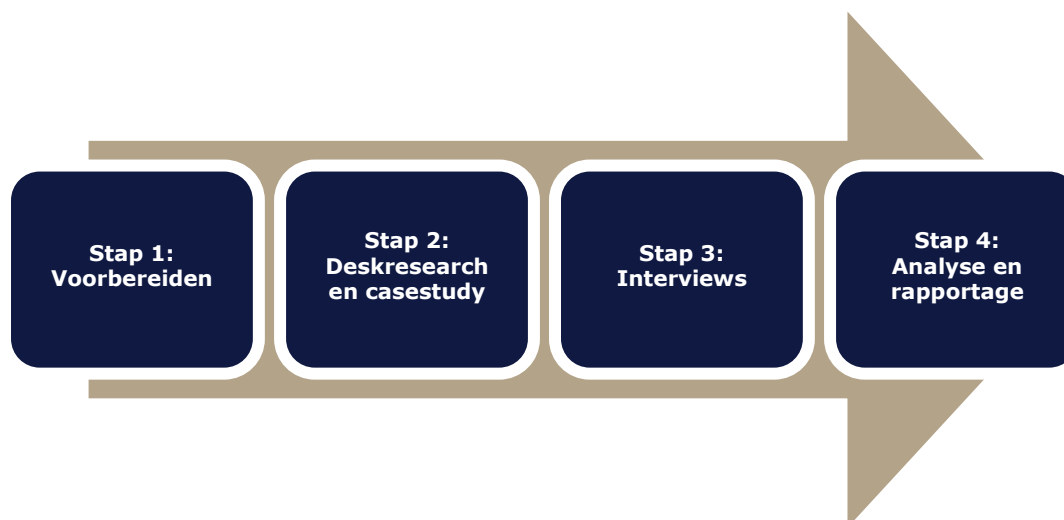
Ter voorbereiding op de interviews is een interviewprotocol opgesteld met de aanleiding en het doel van het onderzoek en de onderwerpen van gesprek. Van elk interview is een geluidsopname gemaakt die desgewenst aan de geïnterviewde(n) beschikbaar is gesteld. De lijst van geïnterviewde personen is opgenomen als bijlage 3.

1.5 Werkwijze gedurende het onderzoek

Het onderzoek concentreert zich op de periode 2015-2018. Dit met het oog op de vaststelling van de notitie 'Harlingen Duurzaam Verder' in 2015. Gelet op de toekomstbestendigheid van het beleid, zijn ook recente ontwikkelingen, zoals het Nederlands Klimaatakkoord, in het onderzoek betrokken. Het onderzoek is uitgevoerd in de periode eind juni 2019 tot en met december 2019.

De gehanteerde onderzoeks aanpak kent schematisch de volgende stappen:

Figuur 1: Schematische weergave stappenplan

Hoofdstuk 2 Doeltreffendheid van het duurzaamheidsbeleid

Dit hoofdstuk beschrijft de doeltreffendheid van het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Harlingen. Hiervoor wordt ingegaan op de definitie van duurzaamheid die door de gemeente wordt gehanteerd, de ambities van de gemeente en in hoeverre de uitgevoerde projecten en acties hebben bijgedragen aan het bereiken van de gestelde ambities. Daarna worden de deelvragen 1 tot en met 4 beantwoord.

2.1 Definitie doeltreffendheid

Omschrijving

Doeltreffendheid of effectiviteit betreft de mate waarin de directe resultaten van het duurzaamheidsbeleid bijdragen aan de (duurzame) realisatie van de doelstellingen die zijn beoogd.

Niveaus en elementen van beoordeling

De beoordeling van de doeltreffendheid betreft het vaststellen van de causaliteit tussen het beleid, de organisatie, de uitvoering en de gerealiseerde effecten. Dit vindt plaats op zo mogelijk de volgende niveaus:

- De samenhang tussen de beleidsmaatregelen en de uitkomsten.
- De vergelijking van de situatie/uitkomsten voor en na de beleidsmaatregelen.

Elementen die we bij de beoordeling betrekken, zijn:

- De (consistentie van) genomen beleidsmaatregelen.
- De rol die de gemeente daarbij heeft vervuld volgens de overheids-participatietrap (reguleren, regisseren, stimuleren, faciliteren en/of loslaten).
- De resultaten uit de *Governance monitor duurzame gemeenten*.
- De ontplooiende maatschappelijke initiatieven.
- De lokale opvattingen onder inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties en de betrokkenheid bij het gemeentelijk duurzaamheidsbeleid.

2.2 VRAAG 1: Op welke wijze heeft de gemeente Harlingen duurzaamheid gedefinieerd en geoperationaliseerd?

2.2.1 Wat is duurzaamheid?

Duurzaamheid is de term die gebruikt wordt voor alle acties die erop gericht zijn de negatieve gevolgen van het handelen van de mens op zijn omgeving te minimaliseren. Bij duurzame ontwikkeling gaat het erom het vermogen van de toekomstige generaties om in hun eigen behoefte te voorzien niet in gevaar te brengen (kader 1). Er is dan sprake van een ideaal evenwicht tussen ecologische, economische en sociale belangen, oftewel tussen 'planet', 'profit' en 'people'.

Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder daarmee voor toekomstige generaties de mogelijkheid in gevaar te brengen om ook in hun behoeften te voorzien.

Duurzaamheidsbeleid kan beschouwd worden als facetbeleid. Dat wil zeggen dat het een onderdeel kan zijn van meerdere beleidssectoren en -processen. Te denken valt aan beleid ten aanzien van wonen, werken, welzijn en recreatie, maar ook aan de bedrijfsvoering van de gemeentelijke organisatie, zoals het inkoopbeleid.

2.2.2 Duurzaamheid in de gemeente Harlingen

De gemeenteraad heeft op 4 maart 2015 de notitie 'Harlingen Duurzaam Verder' vastgesteld. In deze notitie staat beschreven hoe de gemeente om wil gaan met duurzaamheid (in die raadsperiode). Ook is in de notitie teruggeblikt op wat de gemeente Harlingen sinds de vaststelling van de kadernotitie duurzaamheid (eind 2009) heeft gedaan.

In de notitie is voor de definitie van duurzaamheid aangesloten bij de definitie van de Verenigde Naties (zie paragraaf 2.1.1). De focus van de gemeente Harlingen ligt hierbij op 'planet': *"Binnen het economisch, milieu en ruimtelijk beleid zoeken naar een gezond evenwicht tussen ecologische, economische en sociale factoren, waarbij de dimensie 'planet' en in het bijzonder het energie- en klimaatbeleid centraal staat."*

De gemeente heeft als ambitie om de rol die de gemeente op het gebied van energiebesparing en hernieuwbare energie in het energieakkoord krijgt, nadrukkelijk op te pakken. Energiebesparing vraagt daarbij extra aandacht. Harlingen wil haar score in de GDI in ieder geval handhaven en op het gebied van energiebesparing verbeteren tot in ieder geval het landelijke gemiddelde. Daarbij wil Harlingen nadrukkelijk haar voorbeeldfunctie zichtbaar maken.⁷

Daarnaast bevat de notitie 'Harlingen Duurzaam Verder' een overzicht van voorgenomen acties. Deze zijn samengevat in bijlage 5.

2.3 VRAAG 2: In hoeverre is er uitvoering gegeven aan de geformuleerde ambities en speerpunten en in hoeverre zijn deze ambities behaald?

2.3.1 Rol gemeenten in het Energieakkoord

In 2013 sloten diverse partijen, waaronder de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), een overeenkomst: 'Energieakkoord voor duurzame groei'. Dit akkoord was de start van een gezamenlijke aanpak om de verduurzaming van de energievoorziening in Nederland te versnellen.

⁶ Commissie van de VN in 1987.

⁷ Gemeente Harlingen (2015), Harlingen Duurzaam Verder, p. 12.

Doelen van het Energieakkoord waren onder meer 100 Petajoule (PJ) energiebesparing en veertien procent hernieuwbare energieopwekking in 2020.

Gemeenten hebben een belangrijke rol in het Energieakkoord. Bij de handhaving van de Wet Milieubeheer en het beheer van maatschappelijk vastgoed hebben gemeenten namelijk een belangrijke taak. Ook bij het faciliteren van initiatieven voor decentrale hernieuwbare energieopwekking heeft de gemeente een belangrijke rol (beleid).⁸

Op 28 juni 2019 is het Nederlands Klimaatakkoord gepubliceerd. Alle nog lopende afspraken uit het Energieakkoord zijn hier integraal in opgenomen. Diverse partijen hebben het Klimaatakkoord al ondertekend. De Nederlandse gemeenten behoren hier nog niet toe. De verwachting is wel dat ook zij het Klimaatakkoord (via de VNG) ondertekenen (zie ook paragraaf 5.1).

2.3.2 Gemeentelijke Duurzaamheidsindex (GDI)

De Gemeentelijke Duurzaamheidsindex (GDI) is een landelijke monitor gebaseerd op 24 verschillende indicatoren om gemeenten in Nederland met elkaar te kunnen vergelijken op het gebied van duurzaamheid. De GDI is ontwikkeld door de Stichting Duurzame Samenleving.

De ambitie van de gemeente Harlingen is om de GDI score in ieder geval te handhaven en op het gebied van energiebesparing te verbeteren tot in ieder geval het landelijk gemiddelde⁹. In de duurzaamheidsnotitie uit 2015 is de GDI score grafisch weergegeven voor alle 24 verschillende indicatoren. De exacte scores worden niet in de notitie benoemd.

De GDI score is in de afgelopen jaren niet gemonitord, bijvoorbeeld via de planning- en controlcyclus. De GDI score is in de programmabegroting en de jaarstukken niet opgenomen als prestatie-indicator.

De GDI score van de gemeente Harlingen in 2019 is 6,2. De GDI score op het gebied van energiebesparing is hoger dan het landelijk gemiddelde (zie tabel 1). Dit betekent dat de gemeente Harlingen haar ambitie, om de GDI score op het gebied van energiebesparing te verbeteren tot in ieder geval het landelijk gemiddelde, ruimschoots heeft behaald.

Tabel 1 GDI score gemeente Harlingen 2019

GDI score totaal	GDI score energiebesparing	Landelijk gemiddelde GDI score energiebesparing
6,2	6,6	5,2

⁸ SER (2013), Energieakkoord voor duurzame groei.

⁹ Gemeente Harlingen (2015), Harlingen Duurzaam Verder.

2.3.3 Actiepunten uit de notitie 'Harlingen Duurzaam Verder'

In de afgelopen jaren heeft de gemeente Harlingen diverse notities en nota's laten verschijnen en uitvoeringsmaatregelen genomen. De besluiten en documenten zijn samengevat in bijlage 2.

De notitie 'Harlingen duurzaam verder' uit 2015 bevatte weliswaar een concrete actielijst, in de praktijk is daarmee niet expliciet, maar wel impliciet gewerkt. Uit de interviews is naar voren gekomen dat de gemeente niet werkt met totaaloverzichten en daardoor geen compleet en actueel overzicht kan geven van de uitgevoerde en van de nog lopende projecten en activiteiten. Via de planning-en-controlcyclus en raadsinformatiebrieven vindt een vorm van informatievoorziening plaats. Aangezien een systematische monitoring ontbreekt van de uitvoering en de bereikte resultaten, kunnen geen expliciete uitspraken worden gedaan of en in hoeverre de ambities uit de notitie 'Harlingen Duurzaam Verder' zijn behaald.

2.4 VRAAG 3: In hoeverre worden met de uitgevoerde maatregelen de afspraken uit het energieakkoord behaald?

Doelen van het Energieakkoord waren onder meer 100 Petajoule (PJ) energiebesparing en veertien procent hernieuwbare energieopwekking in 2020 (op het niveau van Nederland). Gemeenten kregen een belangrijk rol bij het behalen van deze doelstellingen.

Op het gebied van energiebesparing heeft de gemeente Harlingen onder meer de volgende projecten en acties uitgevoerd: Duurzaam Bouwloket en het verduurzamen van de openbare verlichting. Op het gebied van hernieuwbare energie springen met name twee projecten in het oog, namelijk het plaatsen van zonnepanelen op gemeentelijke panden en de facilitering en medewerking aan het initiatief Zonnepark Harlingen. Hiermee heeft de gemeente een bijdrage geleverd aan de afspraken uit het energieakkoord, hoewel niet duidelijk is in welke mate dat het geval was.

2.5 VRAAG 4: Hoe ontwikkelt duurzaamheid in de gemeente Harlingen zich (op basis van bestaande benchmarks en onderzoeken), in relatie tot de gestelde doelen?

2.5.1 Governance Monitor Duurzame Gemeenten

Op verzoek van de onderzoekers heeft de gemeente Harlingen het normenkader Governance Monitor Duurzame Gemeenten ingevuld (zie hiervoor bijlage 6). Hieruit blijkt dat de gemeente naar eigen oordeel op bijna de helft van de onderdelen voldoet aan de norm (elf van de 25, dat is 44 procent). Voor verbetering vatbaar zijn tien onderdelen (dat is 40 procent) en op drie onderdelen voldoet de gemeente Harlingen niet aan de norm (dat is 12 procent). Op één onderdeel is het oordeel onbekend. Deze uitkomst leidt op de houdingschaal tot een score die varieert tussen niveau 1 en niveau 2 (zie tabel 2).

Tabel 2 Houdingschaal Governance Monitor Duurzame Gemeenten

Niveau	Houding bij gemeentelijke governance
1.	Alleen gericht op korte termijn en lokaal eigen belang van bestuur, kosten allesbeheersend
2.	Wettelijke kaders kopiëren, formeel, macht georiënteerd
3.	Zoeken naar wederzijds belang van gemeente en bedrijven of burgers, compromis bereid, deals sluiten
4.	Open voor samenwerking, inlevend, macht delend, ruime horizon, visie
5.	Gericht op lange termijn, ook oog voor mondiale belangen

De score geeft een typering van de bestuurskracht van de gemeente voor duurzame ontwikkeling. Centraal staat het bieden van een handelingsperspectief voor verbeterstappen, passend bij het eigen ontwikkelpad van de gemeente Harlingen¹⁰.

2.5.2 Lokale Duurzaamheidsmeter (LDM)

De Lokale Duurzaamheidsmeter (LDM) is in het verleden ontwikkeld om inzicht te bieden in de ambities en initiatieven van een gemeente op het gebied van duurzame ontwikkeling. Ook is het instrument gepresenteerd als een handvat voor maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven om met de gemeente in gesprek te gaan over duurzame ontwikkeling.¹¹ De LDM is inmiddels doorontwikkeld tot de Governance Monitor Duurzame Gemeenten (zie paragraaf 2.5.1).

Ten behoeve van dit onderzoek heeft de gemeente Harlingen de LDM nu voor het eerst ingevuld. De ingevulde LDM is bij dit rapport gevoegd als bijlage 7. Aangezien de ingevulde LDM slechts een momentopname is op een aantal specifieke aspecten en de LDM door de gemeente zelf is ingevuld, kunnen hieraan geen 'harde' oordelen worden verbonden. Uit tabel 3 blijkt dat de gemeente Harlingen nu voor 59 procent en daarmee voor ruim de helft voldoet aan de gestelde normen. De gemeente zou thans nog niet voldoen aan 55 normen, zijnde 38 procent van het totaal. Van vier normen (drie procent) is de status niet bekend.

Tabel 3 Totaaloverzicht 2019

Score	Betekenis	Aantal 2019	% 2019
Ja	Voldoet (deels) aan de norm	86	59%
Nee	Voldoet (nog) niet aan de norm	55	41%
Onbekend	N.v.t.	4	3%
Totaal		145	100%

¹⁰ Governance monitor duurzame gemeenten 2016, pagina 9.

¹¹ Bron: www.duurzaamheidsmeter.nl

Hoofdstuk 3 Doelmatigheid van het duurzaamheidsbeleid

Dit hoofdstuk beschrijft de doelmatigheid van het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Harlingen. Hiervoor wordt ingegaan op de definitie van doelmatigheid en in hoeverre de uitgevoerde projecten en acties hieraan hebben voldaan. Daarna worden de deelvragen 5 tot en met 8 beantwoord.

3.1 Definitie doelmatigheid

Omschrijving

Doelmatigheid of efficiëntie verwijst naar de mate waarin de behaalde resultaten van het duurzaamheidsbeleid opwegen tegen de kosten van de gekozen middelen, de input en de manier waarop zij zijn ingezet.

Aspecten en elementen voor beoordeling

De beoordeling van de doelmatigheid vindt plaats op zowel de kwantitatieve (zoals de hoogte van de bestede budgetten) als de kwalitatieve (zoals de passendheid van de inzet) aspecten. Elementen die we bij de beoordeling betrekken zijn:

- Inzet tegen zo laag mogelijke kosten.
- Uitvoering op een eenvoudige wijze.
- Besluitvorming op het juiste niveau en zoveel mogelijk voorkomen van bureaucratie.
- Zo laag mogelijke overheadkosten.
- Vermijden van duplicatie.
- Voorkomen of tijdig oplossen van conflicten bij de uitvoering.
- Realisatie binnen het geplande tijdspad en budget.

3.2 VRAAG 5: Wordt het (eenmalige) budget voor duurzaamheid doelmatig besteed?

Ambtelijke capaciteit

In de duurzaamheidsnotitie 'Harlingen Duurzaam Verder' (2015) is aangegeven dat de middelen voor duurzaamheid beperkt zijn (zowel financieel als de ambtelijke capaciteit). De beleidsmedewerker milieu heeft zo'n 100 tot 150 uur per jaar beschikbaar om te besteden aan (de coördinatie van) het duurzaamheidsbeleid. Andere ambtelijke medewerkers hebben niet expliciet uren beschikbaar. Uitgangspunt is dat duurzaamheid wordt geïntegreerd in de dagelijkse werkzaamheden.

Financiële middelen

De gemeenteraad had in 2011 een budget van € 100.000 gereserveerd voor het beschikbaar stellen van een duurzaamheidslening. De provincie Friesland heeft echter recent na dit besluit van de raad een duurzaamheidslening ingesteld. De gemeente heeft daarom geen eigen duurzaamheidslening ingevoerd. Het gereserveerde bedrag is beschikbaar gesteld voor de uitvoering van de duurzaamheidsnotitie 'Harlingen Duurzaam Verder'. Uitgangspunt daarbij was dat dit budget ingezet zou worden voor investeringen die terug te verdienen zijn.

In 2010 is via de milieuvriendelijke dienst een subsidie ontvangen van € 55.000 uit het Fonds Duurzaamheid & Klimaat. Dit bedrag is door de gemeenteraad geormerkt voor acties die voortkwamen uit de kadernotitie duurzaamheidsbeleid. Van dit bedrag resteerde nog een gedeelte en dit resterende bedrag is ingezet voor het duurzaamheidsbeleid in de periode 2015-2018. Op 31 december 2015 was er namelijk van het totale duurzaamheidsbudget van € 155.000 nog een bedrag van € 107.353 over.

Het duurzaamheidsbudget is onder meer besteed aan de werkgroep Fairtrade, de energiescans van gemeentelijke panden en de inhuur van een bureau voor 'Wijk van de toekomst'.

In de interviews is naar voren gebracht dat ultimo 2019 het budget is verbruikt.

De doelmatigheid van de uitgevoerde maatregelen wordt niet altijd gemeten. Vaak is dan ook onbekend welke efficiencyvoordelen zijn behaald.

Het is niet mogelijk conclusies te trekken in hoeverre de gemeentelijke investeringen doelmatig zijn.

3.3 VRAAG 6: Staan (incidentele) investeringen in verhouding tot het gesorteerde effect?

Diverse projecten en activiteiten zijn tot stand gekomen zonder dat hieraan een uitvoeringsprogramma ten grondslag lag. Bij projecten en activiteiten die ad hoc tot stand zijn gekomen is, vanwege het ontbreken van een systematische monitoring (zie ook paragraaf 2.3.3) onvoldoende komen vast te staan in welke mate deze een bijdrage leveren aan het bereiken van de in de diverse documenten gestelde ambities van de gemeente. Zonder een vorm van monitoring en evaluatie van deze projecten en activiteiten kan dan ook niet vastgesteld worden of de investeringen in verhouding staan tot het gesorteerde effect.

Positieve uitzonderingen zijn het plaatsen van zonnepanelen op gemeentelijke panden en het verduurzamen van de openbare verlichting. Vooraf zijn de kosten en opbrengsten van deze projecten in beeld gebracht.

3.4 VRAAG 7: Is er sprake van adequate kostenbewaking binnen projecten?

De kostenbewaking van de gemeentelijke projecten vindt adequaat plaats middels de reguliere planning-en-controlcyclus. Dat gebeurt zowel bij projecten waarvan de dekking plaatsvindt binnen de via de gemeentebegroting beschikbare budgetten als bij projecten waarvoor ter dekking aan de gemeenteraad een afzonderlijk krediet ter beschikking is gesteld.

3.5 VRAAG 8: Is het transparant en navolgbaar hoeveel middelen al met al besteed worden aan duurzaamheid?

Er is geen totaaloverzicht van de initiatieven, plannen en investeringen op het gebied van duurzaamheid. In de jaarrekening wordt van de belangrijkste activiteiten op het gebied van duurzaamheid verslag gedaan. Er is een apart duurzaamheidsbudget. Het uitgangspunt van de ambtelijke organisatie is dat duurzaamheid wordt geïntegreerd in de dagelijkse werkzaamheden. Dit heeft ook tot gevolg dat er budget kan worden besteed aan duurzaamheid, terwijl dit niet uit het duurzaamheidsbudget afkomstig is. Het bleek niet mogelijk een compleet overzicht samen te stellen van de diverse projecten, activiteiten en investeringen.

Aangezien overzicht en samenhang ontbreken, is de transparantie beperkt.

Hoofdstuk 4   Transparantie en rol van de gemeenteraad

In dit hoofdstuk is beschreven of en in hoeverre de gemeenteraad in de afgelopen jaren in staat is gesteld om invulling te geven aan zijn kaderstellende en controlerende rol ten aanzien van het duurzaamheidsbeleid van de gemeente. Eerst wordt ingegaan op de betekenis van deze rollen. Daarna worden de deelvragen 9 tot en met 11 beantwoord.

4.1   Kaderstellende en controlerende rol van de gemeenteraad

Voor de gemeenteraad zijn – in het kader van de kaderstellende en controlerende rol die de raad heeft – de volgende vragen belangrijk (zie tabel 4):

- Wat willen we bereiken?
- Wat gaan we daarvoor (laten) doen?
- Wat mag dat kosten?
- Aan welke knoppen kunnen we draaien om zo nodig te versnellen en/of bij te sturen?

Het beoordelen van het duurzaamheidsbeleid door de gemeenteraad vraagt om controle op de uitvoering en een verantwoording achteraf. Leidend zijn daarbij de vragen:

- Hebben we bereikt wat we hebben beoogd?
- Hebben we gedaan (laten doen) wat we zouden doen?
- Heeft het gekost wat we dachten dat het zou kosten?
- Heeft versnelling en/of bijsturing het gewenste effect gehad?

Tabel 4   Sturing, controle en verantwoording van duurzaamheidsbeleid

	Begroting	Verantwoording
Doelstellingen beleid	Wat willen we bereiken?	Hebben we bereikt wat we hebben beoogd?
Te leveren prestaties	Wat gaan we daarvoor (laten) doen?	Hebben we gedaan (laten doen) wat we zouden doen?
In te zetten middelen	Wat mag dat kosten?	Heeft het gekost wat we dachten dat het zou kosten?
Te gebruiken knoppen	Welke knoppen zijn er om te versnellen en/of bij te sturen?	Heeft versnelling en/of bijsturing het gewenste effect gehad?

De gemeenteraad van Harlingen draagt middels haar initiërende rol bij aan het agenderen van onderwerpen, bijvoorbeeld door het college bij motie te verzoeken om Fairtrade-gemeente te worden en om een positieve grondhouding in te nemen bij het verlenen van vergunningen voor initiatieven op het gebied van *tiny houses* (als duurzame en betaalbare woonvorm) en de gemeente een faciliterende en coördinerende rol te geven bij dergelijke initiatieven en ideeën.¹²

¹² Motie van D66, CDA, VVD, PvdA, GroenLinks, Harlinger Belang en OPA, aangenomen door de gemeenteraad op 16 maart 2017.

In dezelfde raadsvergadering is een motie inzake de inkoop van groene stroom aangenomen.¹³ Via het ambtelijk wederhoor is aangegeven dat besluiten van de raad afwijken van de planning van andere activiteiten, waardoor vaak ad hoc gewerkt wordt.

4.2 VRAAG 9: In hoeverre is de informatievoorziening richting de raad over het duurzaamheidsbeleid voldoende?

De gemeentelijke organisatie heeft in de vorm van een matrix aangegeven welke documenten in de afgelopen jaren aan de gemeenteraad zijn aangeboden, met welk doel en welke besluiten door de gemeenteraad zijn genomen. Dit is samengevat in bijlage 8.

Uit dit overzicht blijkt dat een belangrijk deel van de informatievoorziening aan de gemeenteraad via de planning-en-controlcyclus verliep. Daarnaast ontving de gemeenteraad meermaals informatiebrieven van het college van burgemeester en wethouders.

Uit de twee gesprekken die met een afvaardiging van de gemeenteraad zijn gevoerd blijkt dat de gemeenteraad in de meeste gevallen achteraf wordt geïnformeerd, terwijl de raad graag aan de voorkant meedenkt.

De huidige wijze van informatievoorziening is daarom onvoldoende.

4.3 VRAAG 10: In hoeverre kan de raad haar kaderstellende en controlerende rol inzake duurzaamheidsbeleid uitvoeren?

De gemeenteraad heeft diverse raadsinformatiebrieven ontvangen van het college. Via deze raadsinformatiebrieven informeert het college de gemeenteraad over lopende en uitgevoerde projecten en activiteiten. Dit beantwoordt niet volledig aan de wensen van de raadsleden. De raadsleden hebben behoefte om betrokken te worden bij de start van de beleidscyclus, wanneer er inhoudelijke keuzes op strategisch niveau worden gemaakt. Daarnaast was het voor de raad niet altijd duidelijk welke projecten en activiteiten behoorden tot (de uitvoering van) duurzaamheidsbeleid.

Met de huidige wijze van informatievoorziening is de gemeenteraad onvoldoende in staat om inhoud te kunnen geven aan haar kaderstellende en controlerende rol.

4.4 VRAAG 11: In hoeverre heeft de raad haar kaderstellende en controlerende rol inzake duurzaamheidsbeleid uitgevoerd?

In 2015 heeft de gemeenteraad de notitie 'Harlingen Duurzaam Verder' vastgesteld (kaderstellende rol). Dit was tijdens de raadsperiode 2014-2018. Tijdens het gesprek met een afvaardiging bleek dat er raadsleden waren die dit document niet (meer) voor ogen hadden. De informatievoorziening aan de raad blijkt de raad onvoldoende in staat te stellen kaders te stellen en de uitvoering te controleren.

---

¹³ Motie van GroenLinks, aangenomen en overgenomen door de gemeenteraad op 16 maart 2017.

Hoofdstuk 5 Toekomstbestendigheid van het duurzaamheidsbeleid

In dit hoofdstuk gaan we in op de vraag of het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Harlingen toekomstbestendig is. Hiervoor gaan we in op het Klimaatakkoord en de acties die hieruit voortkomen.

VRAAG 12: In hoeverre is het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Harlingen toekomstbestendig?

Energietransitie

De energietransitie - de omslag van fossiele brandstoffen (gas, olie en kolen) naar hernieuwbare bronnen (waaronder wind- en zonne-energie) - is een van de grootste opgaven van deze tijd. In de vorige eeuw hebben we de omslag gemaakt naar aardgas, nu staan we voor de opgave om onze gehele gebouwde omgeving aardgasvrij te maken. Maar wat zijn de alternatieven voor aardgas? En hoe zorgen we ervoor dat deze omslag voor iedereen haalbaar en betaalbaar is?

Naast het verduurzamen van de energie-opwek gaat de energietransitie ook over het besparen en de opslag van energie. We gaan van een centraal georganiseerd systeem naar een decentraal systeem. Dit betekent dat de opwek en opslag van energie veel zichtbaarder gaat worden in ons landschap.

Klimaatakkoord (28 juni 2019)

Nederland heeft als doel om in 2050 95 procent minder CO₂ uit te stoten (en al 49 procent in 2030) ten opzichte van 1990. Deze doelstellingen zijn vastgelegd in de Klimaatwet. Daarnaast is de Nederlandse staat verplicht om ervoor te zorgen dat Nederland eind 2020 tenminste 25 procent minder broeikasgassen uitstoot ten opzichte van 1990¹⁴. De maatregelen om de uitstoot van broeikasgassen te beperken zijn uitgewerkt in het Klimaatakkoord¹⁵. Dit met als doel voor een groot maatschappelijk draagvlak te zorgen. Het Klimaatakkoord heeft 2030 als planhorizon.

De Nederlandse gemeenten hebben het Klimaatakkoord nog niet ondertekend. De verwachting is dat dit op korte termijn gebeurt, aangezien tijdens de Buitengewone Algemene Ledenvergadering op 29 november 2019 een meerderheid van de gemeenten voor het Klimaatakkoord heeft gestemd.

Regionale Energiestrategie

Elke gemeente, provincie en waterschap in Nederland werkt op dit moment samen met stakeholders aan een Regionale Energiestrategie (RES). De RES is een instrument om gezamenlijk te komen tot keuzes voor de opwekking van duurzame elektriciteit, de warmtetransitie in de gebouwde omgeving en de daarvoor benodigde opslag en energie infrastructuur.

---

¹⁴ Uitspraak Gerechtshof Den Haag, ECLI:NL:GHDHA:2018:2591

¹⁵ Klimaatakkoord, versie 28 juni 2019.

Nederland is opgedeeld in 30 energieregio's. Elke regio dient voor 1 juni 2020 een eerste versie van de RES gereed te hebben. Voor 1 maart 2021 moet de definitieve versie van de RES opgeleverd worden. Vervolgens dient de RES iedere twee jaar herijkt te worden. De gemeente Harlingen werkt samen met de andere Friese gemeenten aan de RES (zie figuur 2).

Transitievisie Warmte

Gemeenten krijgen een regierol als het gaat om de warmtetransitie. In het Klimaatakkoord is opgenomen dat gemeenten samen met stakeholders uiterlijk eind 2021 een Transitievisie Warmte dienen op te stellen. Deze visie moet vervolgens elke vijf jaar geactualiseerd worden. In de Transitievisie Warmte wordt een tijdspad vastgelegd voor een (stapsgewijze) aanpak richting aardgasvrij.

Figuur 2 Indeling regio's Regionale Energiestrategie

Klimaatadaptatie

Extreme buien, hittestress, recordtemperaturen die keer op keer verbroken worden en lage grondwaterstanden door neerslagtekorten: alle het gevolg van het veranderende klimaat. Naast het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen, zodat de opwarming van de aarde beperkt blijft (klimaatmitigatie), kunnen we maatregelen nemen waarmee we ons aanpassen aan het verwachte toekomstige klimaat (klimaatadaptatie). Zowel klimaatmitigerende als -adaptieve maatregelen zijn nodig.

Nationale Klimaatadaptatie Strategie (NAS)

In de Nationale Klimaatadaptatie Strategie is in kaart gebracht hoe Nederland zich kan aanpassen aan klimaatverandering. De risico's zijn benoemd waarvoor de komende jaren extra aandacht nodig is omdat deze grote gevolgen voor de samenleving kunnen hebben.

Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie

Het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie is een gezamenlijk plan van gemeenten, waterschappen, provincies en het Rijk om Nederland klimaatbestendig en waterrobuust in te richten. Doel van het Deltaplan is om de aanpak van wateroverlast, hittestress, droogte en de gevolgen van overstromingen te versnellen en te intensiveren.

Uiterlijk in 2019 dienden gemeenten een klimaatstresstest uit te voeren om hun kwetsbaarheid voor hitte, droogte, extreme wateroverlast en eventuele overstromingen in beeld te krijgen. De klimaatstresstest moet iedere zes jaar herhaald worden. In 2020 voeren gemeenten een klimaatadaptatiedialoog uit en bepalen een klimaatadaptatiestrategie. Uiterlijk dit jaar dienen overheden klimaatrobuust handelen verankerd te hebben in hun beleid.

Circulaire economie

De wereldbevolking blijft de komende jaren sterk groeien. Hierdoor neemt de vraag naar grondstoffen toe, maar neemt de beschikbare voorraad af. Daarom werkt Nederland aan een circulaire economie: een wereld waarin we grondstoffen steeds opnieuw gebruiken en afval niet bestaat. Ook neemt hierdoor onze afhankelijkheid van andere landen af: vele grondstoffen komen nu namelijk nog uit het buitenland. Daarnaast heeft een circulaire economie minder negatieve invloed op het milieu en zorgt voor een lagere CO₂-uitstoot¹⁶.

Programma Circulaire Economie

Het Rijksbrede programma Circulaire Economie richt zich op een volledig circulaire economie in 2050. De ambitie is om samen met maatschappelijke partners in 2030 een (tussen)doelstelling te realiseren van 50% minder gebruik van primaire grondstoffen (mineraal, fossiel en metalen). Het Rijksbrede programma bouwt voort op het programma Van Afval Naar Grondstof (VANG) en de Visie Biomassa 2030.

---

¹⁶ Rijksoverheid

Nationaal Grondstoffenakkoord

Het Grondstoffenakkoord is een intentieovereenkomst om te komen tot transitieagenda's voor de Circulaire Economie. In het akkoord zijn afspraken vastgelegd om de transitie naar een circulaire economie te versnellen. De Vereniging Nederlandse Gemeenten was een van de ondertekenaars van het Grondstoffenakkoord.

Biodiversiteit

De biodiversiteit staat wereldwijd onder druk. Zo zijn er de afgelopen eeuw honderden diersoorten uit Nederland verdwenen en ook de komende jaren dreigen vele soorten te verdwijnen. Een van de belangrijkste oorzaken hiervan is de afname van geschikte leefgebieden voor flora en fauna. Ook de verandering van het klimaat kan een nadelig effect hebben op de biodiversiteit, net als invasieve exoten als de Japanse duizendknoop. Biodiversiteit is van groot belang voor onder meer onze voedselproductie

Omgevingswet

Per 1 januari 2021 treedt de Omgevingswet in werking. Gemeenten dienen een Omgevingsvisie op te stellen: een strategische visie voor de lange termijn voor de gehele fysieke leefomgeving. De energietransitie en klimaatadaptatie zijn hierin belangrijke thema's. In het Klimaatakkoord is aangegeven dat de RES en de Transitievisie Warmte zullen worden geborgd in met name de gemeentelijke Omgevingsvisie, programma's en omgevingsplan.

Ontwikkelingen gemeente Harlingen

Projecten Streekagenda Noordwest Frvslán

De gemeente Harlingen is met de Streekagenda Noordwest Frvslán (Harlingen, Leeuwarden, Waadhoeke) gestart met een drietal projecten, namelijk:

1. Wijken van de Toekomst
Binnen het project 'Wijken van de Toekomst' wordt in zes wijken gewerkt aan een plan om deze wijk aardgasvrij te maken. Twee van deze wijken zijn gelegen binnen de gemeente Harlingen. Dit project sluit aan op het Klimaatakkoord.
2. Gemeentelijke gebouwen energieneutraal
Voor vijf gemeentelijke panden in bezit van de gemeente Harlingen wordt een gedetailleerd plan uitgewerkt om deze panden energieneutraal te maken.
3. Verduurzaming MKB-bedrijven
Tien MKB-bedrijven in de gemeente Harlingen ontvangen een gratis energiescan.

Regionale Energiestrategie - regio Friesland

Samen met de zeventien andere gemeenten in de provincie Friesland, het waterschap, de netbeheerder en de provincie werkt de gemeente Harlingen aan de eerste versie van de RES. Deze versie dient voor 1 juni 2020 gereed te zijn.

Voor raadsleden van de gemeente Harlingen werd op 13 juni 2019 een zogenaamde 'Energimixsessie' georganiseerd. Deze sessie had bewustwording en het opdoen van inzichten over de omvang van de energieopgave tot doel. Bij de sessie waren veertien raadsleden, twee wethouders en de burgemeester aanwezig.

Opstellen nieuw beleid

Op dit moment werkt de gemeente Harlingen aan een notitie waarin wordt opgenomen waar de gemeente de komende periode mee aan de slag gaat. Hiervoor is extra capaciteit ingehuurd. In deze notitie ligt de focus opnieuw op 'planet' (energietransitie), terwijl de thema's 'people' en 'profit' ook aandacht verdienen. In het voorstel aan de gemeenteraad zal ook budget worden gevraagd voor de uitvoering. Het duurzaamheidsbudget dat beschikbaar was gesteld voor de uitvoering van de duurzaamheidsnotitie 'Harlingen Duurzaam Verder' is vrijwel uitgeput. Naast de eerder genoemde notitie werkt de gemeente Harlingen aan een notitie over circulaire economie.

De gemeenteraad wordt graag betrokken bij het opstellen van een nieuwe duurzaamheidsnotitie.

Maatregelen en suggesties om het duurzaamheidsbeleid toekomstbestendig te maken

De toekomstbestendigheid van het duurzaamheidsbeleid is niet alleen gediend met een nieuwe beleidsnota, maar ook door gebruik te maken van relevante nieuwe ontwikkelingen en inzichten. Deze worden deels opgedragen door het Rijk (zie bijlage 9), maar op lokaal niveau is bij partijen veel kennis en ervaring aanwezig om gebruik van te maken.

Lokale klimaattafel

Er is animo bij maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven om investeringsbeslissingen op het gebied van duurzaamheid te nemen voor de langere termijn, mits de visie waarop deze keuzes worden gebaseerd een gemeenschappelijk gedragen visie met de gemeente Harlingen is die zich bij voorkeur uitstrekt over meerdere raadsperiodes.

In gemeenschappelijkheid met bijvoorbeeld een lokale klimaattafel onder regie van de gemeente Harlingen kan gewerkt worden aan uitwerking en uitvoering van deze visie middels (gezamenlijke) projecten. In ieder geval is de winst dat de deelnemende partijen van elkaar weten waaraan wordt gewerkt en waar mogelijkheden liggen voor samenwerking. Als adviseurs voor de lokale klimaattafel valt te denken aan Synnovem Consultancy BV en Duurzaam Bouwloket (zie ook hierna).

Voorbeelden van andere gemeenten

Tijdens interviews met maatschappelijke partijen, zoals Synnovem Consultancy BV en Duurzaam Bouwloket zijn goede voorbeelden van andere gemeenten aangedragen, waar de gemeente Harlingen zijn voordeel mee kan doen.

Verder valt in het dit kader te denken aan de informatie die verzameld en gepubliceerd wordt via de *Governance monitor duurzame gemeenten*.

Bestuurlijke reactie college van B&W

Rekenkamer Commissie Gemeente Harlingen
Postbus 10000
8860 HA HARLINGEN

uw brief	ons nummer	datum	verzonden
	58342	18 maart 2020	18 MRT 2020
onderwerp	in behandeling bij	telefoonnummer	bijlagen
Onderzoek Duurzaamheidsbeleid	M. Kremer	0517-492274	

Beste meneer/mevrouw,

Wij hebben van u het onderzoeksrapport Duurzaamheidsbeleid ontvangen. U stelt ons in de gelegenheid om onze bestuurlijke reactie te geven. Via deze brief maken wij graag gebruik van deze mogelijkheid.

Algemeen

Wij hebben met belangstelling kennisgenomen van uw onderzoeksrapport naar het duurzaamheidsbeleid van onze gemeente. Met genoegen hebben wij gelezen dat u heeft geconcludeerd dat wij al veel gedaan hebben. Wij herkennen de belangrijkste conclusie dat er veel ad hoc gebeurt en op papier een totaaloverzicht ontbreekt. Ook herkennen wij dat het inzicht in de effecten van diverse maatregelen ontbreekt. Dat de raad vindt dat ze te weinig betrokken is bij het duurzaamheidsbeleid, is waarschijnlijk het gevolg van het feit dat het totaaloverzicht en het inzicht in de effecten ontbreekt. Hierbij willen wij overigens wel opmerken dat het college geprobeerd heeft de raad zoveel mogelijk op de hoogte te houden middels een fors aantal raadsinformatiebrieven. Daarbij willen wij ook de moties die door het College zijn uitgevoerd en nog in uitvoering zijn noemen. Hieronder gaan wij puntsgewijs in op uw aanbevelingen.

Continueer en optimaliseer de inzet op het gebied van duurzaamheid.

Dit is een belangrijke aanbeveling. Het apart opstellen van een nieuwe separate duurzaamheidsvisie heeft nu echter niet onze voorkeur. Wij prefereren om dit mee te nemen in de op te stellen Omgevingsvisie. Hier komen alle maatschappelijke opgaven waar de gemeente voor staat bij elkaar, en duurzaamheid komt in vele beleidsvelden terug. De uitwerking vindt dan plaats in de Omgevingsplannen. Uiteraard neemt participatie door de gemeenschap en gemeenteraad daarbij een belangrijke rol in. De inzet van voldoende ambtelijke capaciteit en financiële middelen daarvoor nemen we mee bij de beleidswensen voor de Begroting 2021.

Postbus 10.000, 8860 HA Harlingen
Voorstraat 35, 8861 BD Harlingen
T 14 0517 F 0517 412 664
E info@harlingen.nl

Wanneer de duurzaamheidsinzet in Omgevingsvisie en Omgevingsplannen duidelijk is, het opstellen van de Regionale Energie Strategie (RES) en het gemeentelijk Warmteplan is afgerond en de nog lopende moties op het gebied van duurzaamheid zijn uitgevoerd, wordt overwogen of er alsnog een separate Duurzaamheidsnotitie wordt opgesteld.

Neem in een nieuwe beleidsnota duurzaamheid naast 'planet' ook 'people' en 'profit' op.

Naast 'planet' krijgt 'people' en 'profit' uiteraard de nodige aandacht. De gemeenteraad heeft bij het vaststellen van de duurzaamheidsnotitie bewust gekozen voor een integrale aanpak. Deze aanpak heeft tot gevolg dat duurzaamheid bijna altijd onderdeel uitmaakt van een ander project of activiteit op het gebied van een ander beleidsveld. Wij vinden het een prima idee om dit bij elkaar te laten komen. Het College onderzoekt momenteel of en hoe Harlingen zich kan uitspreken over de aansluiting bij de 17 Sustainable Goals van de Verenigde Naties die unaniem zijn geaccepteerd door de lidstaten. Deze doelen hebben niet alleen betrekking op "planet" maar ook op 'people' en 'profit'. Vast staat wel dat de Sustainable Goals ook betrekking hebben op beleidsvelden zoals minimabeleid, onderwijs, economie. Dit is zelfs breder dan dat eerder genoemde omgevingsvisie gaat. Wij beraden ons nog via welk instrument wij dit vorm zouden kunnen geven.

Maak hierbij gebruik van relevante nieuwe ontwikkelingen en inzichten.

In deze aanbeveling kunnen wij ons vinden.

Het college is van mening dat de nationale en regionale ambities en klimaatdoelstellingen de belangrijkste uitgangspunten van Harlingen moeten zijn. Daar bovenop hoeven we in principe geen aanvullende eigen ambities te formuleren. Het college vindt dat dit ook de focus is voor de komende tijd. Harlingen schaarst zich daarbij in het rijtje van slimme volgers meenemen. Als de gelegenheid zich voordoet kunnen we al of niet tijdelijk oprukken naar een subtop-positie. We zullen daarbij uiteraard alle ontwikkelingen goed volgen en die zo nodig gebruiken in beleid of in de uitvoering.

Binnenkort krijgt de raad een overzicht van alle ontwikkelingen, wat er regionaal en landelijk van ons verwacht gaat worden en hoe wij dit willen gaan oppakken.

Betrek bij de opstelling van een nieuwe beleidsnota duurzaamheid via de klimaat Tafel zowel maatschappelijke organisaties als het bedrijfsleven.

Wij kunnen ons geheel vinden in de aanbeveling om zowel maatschappelijke organisaties als bedrijfsleven te betrekken. Zoals hiervoor al aangegeven gaat onze voorkeur uit om dit op te pakken via de omgevingsvisie en niet als apart spoor. Uitwerking kan goed plaatsvinden via een specifiek programma.

Verrijk de faciliterende bestuursstijl met een participatieve stijl.

Deze aanbeveling ondersteunen wij zeker. Zeker ook als het om klimaat en duurzaamheid gaat, is het noodzakelijk om de kennis en kracht van maatschappelijke organisaties, het

bedrijfsleven en inwoners te benutten. Als we dan de zgn. participatieladder in ogenschouw nemen dan willen we zeker toekomen aan de treden 'coproduceren' en '(mee)beslissen'.

Zorg voor betrokkenheid van de gemeenteraad.

Dit vinden ook wij belangrijk en het heeft altijd onze aandacht. Met de inzet van de beschikbare instrumenten die wij hebben, gaan we hier zo goed mogelijk mee door. Ook bij de invoering van de omgevingswet en het opstellen van een omgevingsvisie is de betrokkenheid van de raad belangrijk.

Schep een duidelijk kader voor de verantwoordelijkheden van gemeenteraad, college van burgemeester en wethouders en ambtenaren.

Wij nemen dit ter harte.

Wij zullen bekijken hoe we dit vorm gaan geven. Hiervoor is inzicht in de effecten van de maatregelen belangrijk. In zijn algemeenheid is het vaak lastig om dit te meten. Het is een algemeen knelpunt, dat ook bij andere beleidsvelden voorkomt, en waar wij eerlijkheidshalve ook niet altijd voldoende aandacht aan besteden.

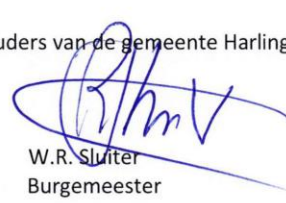
Optimaliseer de informatievoorziening aan de gemeenteraad.

Waar mogelijk zullen we hierin verdere verbetering aanbrengen.

Tot zover onze reactie. Wij gaan er van uit dat wij u voldoende hebben geïnformeerd.

Met vriendelijke groet,
burgemeester en wethouders van de gemeente Harlingen,

S. van den Broek
Secretaris

W.R. Sluiter
Burgemeester

Nawoord

De Rekenkamercommissie (RKC) kijkt terug op een goed verlopen onderzoek naar het Duurzaamheidsbeleid. Hierbij willen we alle betrokkenen bedanken voor hun inzet.

De RKC is van mening dat het onderzoek relevante informatie heeft opgeleverd over de realisatie van het Duurzaamheidsbeleid in aansluiting met de ambities vanuit het bestuursakkoord 2018 – 2022 en eerdere bestuurlijke producten. De RKC is blij met de bestuurlijke reactie waarin de conclusies van het rapport Duurzaamheid worden herkend door het College.

De RKC benadrukt hierbij dat een afzonderlijk strategische visie op Duurzaamheid gewenst is. Deze visie kan in participatie met maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en inwoners worden opgesteld. De hieruit voortkomende strategische keuzes dragen bij aan een verankering van het Duurzaamheidsbeleid in de gemeente Harlingen en kunnen kaderstellend zijn voor ander beleid.

Aanvullend wil de RKC in z'n algemeenheid nog opmerken dat het expliciteren van keuzes en het verbeteren van de governance, bij kunnen dragen aan het verminderen van ad hoc activiteiten. Hierdoor kunnen publieke middelen doeltreffender en doelmatiger worden ingezet. Als elk bestuursorgaan en het management zijn rol en verantwoordelijkheid neemt wordt ook een betere bijdrage geleverd aan rechtmatigheid.

RKC, maart 2020

B. van der Weide, voorzitter

T. Dijk, lid

P. Poppen, lid

Bijlage 1 Normenkader Governance monitor duurzame gemeenten

Thema	Omschrijving	Normen
Gemeentelijke organisatie en bedrijfsvoering	Bijdrage van de gemeente als bedrijfsmatige organisatie aan duurzaam handelen.	De gemeente houdt in haar doen en laten rekening met effecten in de keten.
		De belasting door de gemeentelijke organisatie is in balans met de draagkracht van de aarde of draagt bij aan herstel/versterking hiervan.
		De uitstoot van broeikasgassen die samenhangt met de gemeentelijke organisatie en huishouding wordt voorkomen of gecompenseerd.
		De gemeente als organisatie hanteert met betrekking tot zijn personeel de principes van goed werkgeverschap.
		De gemeente voert een begrotingsbeleid waarmee lange termijn stabiliteit van de gemeentelijke financiën wordt gegarandeerd en burgers en bedrijven niet te veel worden belast.
		De gemeente draagt haar voorbeeldrol als een organisatie die duurzaamheid/maatschappelijk verantwoord ondernemen hoog in het vaandel draagt.
Samenwerken en verbinden	Het duurzaamheidsprofiel van de gemeente is het resultaat van inspanningen van een groot aantal maatschappelijke actoren, waaronder de gemeente.	De cyclus begint met een visie op wat het lange termijn doel is en het betrekken van lokale stakeholders.
		De gemeente sluit zich aan bij bestaande samenwerkingsverbanden, dan wel sluit zelf nieuwe samenwerkingsverbanden of coalities gericht op het bevorderen van duurzame ontwikkeling.
		De gemeente maakt deel uit van interbestuurlijke regionale samenwerkingsverbanden die zorg dragen voor coherentie in het duurzaamheidsbeleid.
Beleidskaders formuleren en integreren	De mate waarin en de wijze waarop de gemeente aandacht besteedt aan duurzame ontwikkeling als uitgangspunt in processen van beleidsontwikkeling en besluitvorming.	De gemeente heeft een integraal beleidsplan, programma of strategiedocument (toekomstvisie) vastgesteld met daarin SMART geformuleerde doelstellingen ten aanzien van duurzame ontwikkeling.

		De gemeente onderkent het belang van duurzame ontwikkeling in het coalitieakkoord en erkent dat de uitvoering ervan een gezamenlijke verantwoordelijkheid is van het college.
		Bij de besluitvorming over (nieuw) beleid betreft de gemeente effecten die dit beleid kan hebben op People, Planet, Profit.
		De verantwoordelijkheden voor de coördinatie van beleidsterreinen met het oog op duurzame ontwikkeling zijn goed belegd.
Regelgeving en handhaving	De wijze waarop de gemeente zijn wettelijke taken op het gebied van uitvoering, regelgeving en handhaving gebruikt om de doelstellingen van duurzame ontwikkeling na te streven.	Voor het nastreven van duurzame ontwikkeling maakt de gemeente optimaal gebruik van zijn wettelijke bevoegdheden en afwegingsruimte op het gebied van uitvoering, regelgeving en handhaving.
		Regelgeving die wordt opgelegd aan burgers en bedrijven is gericht op het behouden en verbeteren van het leef- en ondernemingsklimaat en houdt rekening met de lokale omstandigheden.
		Handhaving wordt zo uitgevoerd dat naleving van regels wordt gestimuleerd, maar ook dat voldoende ruimte blijft voor burger- en ondernemerschap.
Faciliteren	De manier waarop en de mate waarin de gemeente proactief gebruikmaakt van zijn positie in de samenleving om initiatieven van anderen op het gebied van duurzame ontwikkeling te verbinden, te ondersteunen en verder te brengen.	De gemeente heeft in haar communicatiestrategie duurzaamheid als element opgenomen.
		De gemeente stimuleert en faciliteert samenwerking tussen actoren in de gemeente.
		De gemeente propageert en stimuleert de totstandkoming van maatschappelijke initiatieven met betrekking tot duurzame ontwikkeling en ondersteunt de uitvoering daarvan, afhankelijk van zijn rol, taken en verantwoordelijkheden, met proportionele middelen.
		De gemeente maakt actief gebruik van de initiatieven en de (potentiële) inzet van burgers, bedrijven en andere organisaties, zowel binnen als buiten de gemeente, om haar doelen voor duurzame ontwikkeling te realiseren.

Financiële arrangementen	De manier waarop en de mate waarin de gemeente zijn bevoegdheden en middelen aanwendt om initiatieven van burgers, bedrijven of andere organisaties te ondersteunen met financiële instrumenten zoals innovatieve subsidies, revolving funds, publiek-private samenwerking of het financieren van bijeenkomsten.	De gemeente initieert, creëert of bevordert waar mogelijk financiële arrangementen voor het uitvoeren van projecten, dan wel het ondersteunen van initiatieven, die zijn gericht op het bevorderen van duurzame ontwikkeling.
Monitoren	De inzet van instrumenten om de realisatie van ambities te meten, prestaties te vergelijken met die van anderen, verantwoording af te leggen en open te staan voor verbetering.	Met het oog op continu leren en verbeteren, organiseert en onderhoudt de gemeente feedbackmechanismen voor het kritisch volgen van zijn inzet, ambities en prestaties.
		De gemeente zet één of meer instrumenten in om de voortgang van zijn beleid met betrekking tot duurzame ontwikkeling te volgen en te meten met dat van anderen.
		Bij de evaluatie van haar beleid betreft de gemeente actief betrokken burgers en ondernemers.
		Jaarlijkse rapportage van eigen prestaties met betrekking tot sociale en ecologische footprinting.

Houdingschaal, uitkomst van een score op 22 criteria, waaronder type sturing, deelgebied en ambitie- en prestatieniveau

Niveau	Houding bij gemeentelijke governance
1.	Alleen gericht op korte termijn en lokaal eigen belang van bestuur, kosten allesbeheersend
2.	Wettelijke kaders kopiëren, formeel, macht georiënteerd
3.	Zoeken naar wederzijds belang van gemeente en bedrijven of burgers, compromis bereid, deals sluiten
4.	Open voor samenwerking, inlevend, macht delend, ruime horizon, visie
5.	Gericht op lange termijn, ook oog voor mondiale belangen

Bijlage 2   Lijst van geraadpleegde documenten van de gemeente Harlingen en andere bronnen

Lijst van geraadpleegde documenten gemeente Harlingen

- Advies College van Burgemeester en Wethouders 'Beleidsplan Openbare Verlichting 2017-2020', 26 oktober 2016.
- Advies College van Burgemeester en Wethouders 'Oplaadpalen en elektrische deelauto's', 14 juni 2017.
- Advies College van Burgemeester en Wethouders 'Ambitiedocument Fryslân Circulair', 27 februari 2019.
- Advies werkgroep duurzaamheid Plan Zuid Fase 3, 11 maart 2019.
- Afvalbeleid gemeente Harlingen, december 2016.
- Agenda RES Energiemix sessie Harlingen 13 juni 2019.
- Beleidsplan Openbare Verlichting 2017-2020, 2016.
- Bestuursakkoord 2018-2022, Bouwen aan een beter toekomst, 2018.
- Brief 'Opdrachtbevestiging Koplopersproject Kans', 10 juni 2015.
- Brief 'Prestatieafspraken 2017', 17 november 2016.
- Brief 'Prestatieafspraken 2018', 14 september 2017.
- Brief gunning opdracht 'Duurzaamheidsscans gemeentelijke gebouwen', 19 december 2018.
- Brief provincie Fryslân 'Besluit inzake uw aanvraag voor subsidie met zaaknummer PH-2015/11403 voor de regeling Koplopersproject Duurzaam Ondernemen', ontvangen door de gemeente Harlingen op 1 mei 2015.
- Coalitieprogramma 2014-2018 CDA, Harlinger Belang en PvdA. Collegevoorstel 'Beleidsplan Openbare Verlichting 2017-2020', 1 november 2016.
- Dienstverleningsovereenkomst inzake het Energieloket tussen gemeente Harlingen en Duurzaam Bouwloket B.V., ondertekend door de gemeente Harlingen op 15 juli 2019.
- Draaiboek actiedag "Tegel eruit, boompje erin" op 29 maart 2019.
- Duurzaamheidsnotitie 'Harlingen Duurzaam Verder', 2015.
- Gemeente Harlingen op weg naar de titel Fairtrade gemeente, november 2016.
- Inkoop- en aanbestedingsbeleid gemeente Harlingen 2017.
- Jaarstukken, 2015.
- Jaarstukken, 2016.
- Jaarstukken, 2017.
- Jaarstukken, 2018.
- Memo 'Harlingen en het Deltaplan Biodiversiteitsherstel', januari 2019.
- Motie 'Harlingen Circulair', 15 oktober 2018.
- Notitie 'Aardgasloos Plan Zuid 3 Harlingen, Royal HaskoningDHV, 15 februari 2019.
- Notitie 'Projectplan 'Aan de slag met MKB'', Royal HaskoningDHV, 12 maart 2019.
- Offerte Wijken en Dorpen van de Toekomst, Royal HaskoningDHV, 30 oktober 2018.

- Plan van aanpak Energieneutrale Gebouwen, Streekagenda Noardwest Fryslân, abcnova, Technion en DGMR.
- Prestatieafspraken 2017 De Bouwvereniging, gemeente Harlingen, Huurdersvereniging Harlingen, ondertekend 9 december 2016.
- Prestatieafspraken 2018 De Bouwvereniging, gemeente Harlingen, Huurdersvereniging Harlingen, ondertekend 13 december 2017.
- Prestatieafspraken 2019 De Bouwvereniging, gemeente Harlingen, Huurdersvereniging Harlingen, ondertekend 13 december 2018.
- Prestatieafspraken Woonzorg Nederland, gemeente Harlingen en bewonerscommissie 2017, ondertekend 9 december 2016.
- Prestatieafspraken Woonzorg Nederland en gemeente Harlingen 2018, ondertekend 21 november 2017.
- Prestatieafspraken Woonzorg Nederland en gemeente Harlingen 2019 t/m 2022, ondertekend 6 december 2018.
- Programmabegroting, 2015.
- Programmabegroting, 2016.
- Programmabegroting, 2017.
- Programmabegroting, 2018.
- Raadsinformatiebrief 'Energiescans gemeentelijke gebouwen', 29 juni 2015.
- Raadsinformatiebrief 'Ecobekers visserijdagen', 1 december 2015.
- Raadsinformatiebrief 'Inzameling oud papier en flesjes en blikjes', 17 december 2015.
- Raadsinformatiebrief 'Verlichting Voorstraat en Havenplein', 17 december 2015.
- Raadsinformatiebrief 'Deelname Zonnepark Harlingen', 27 september 2016.
- Raadsinformatiebrief 'Fairtrade', 1 december 2016.
- Raadsinformatiebrief 'Duurzaamheid', 16 februari 2017.
- Raadsinformatiebrief 'Fairtrade', 26 april 2017.
- Raadsinformatiebrief 'Inkoop duurzame energie', 18 mei 2017.
- Raadsinformatiebrief 'Afvalbeleid', 23 oktober 2017.
- Raadsinformatiebrief 'Tiny Houses Harlingen', 21 november 2017.
- Raadsinformatiebrief 'Zonnepanelen verenigingen', 2 januari 2018.
- Raadsinformatiebrief 'Circulair Friesland', 19 juli 2018.
- Raadsinformatiebrief 'Prestatieafspraken 2019', 20 december 2018.
- Raadsinformatiebrief 'LNG Doeksen', 21 maart 2019.
- Raadsinformatiebrief 'Statiegeld op hardcups', 9 april 2019.
- Raadsinformatiebrief 'Klimaatopgave', 18 april 2019.
- Raadsinformatiebrief 'Motie m.b.t. Programmabegroting 2019- Ecologische bermen en oevers', 18 juni 2019.
- Raadsvoorstel 'Deelname Zonnepark Harlingen', 10 november 2015.
- Raadsvoorstel 'Deelname Zonnepark Harlingen', 16 december 2015.
- Raadsvoorstel 'Beleidsplan Openbare Verlichting 2017-2020', 7 december 2016.
- Raadsvoorstel 'Begrotingswijzigingen', 27 september 2017.
- Raadsvoorstel 'Fairtrade', 16 mei 2018.
- Structuurvisie Harlingen 2025, vastgesteld 8 november 2012.
- Uitwerking afvalbeleid gemeente Harlingen, september 2017.
- Verslag Bewustwordingssessie raadsleden Regionale Energie Strategie Harlingen op 13 juni 2019, 13 juli 2019.

- Woonvisie Gemeente Harlingen 2013-2020.

Andere bronnen

- Flyer Synnovem project 'Firtuele Sinnegreide'
- Klimaatakkoord, versie 28 juni 2019.
- Port of Harlingen, Havenvisie 2019-2035, Koers naar een duurzame groei.
- SER (2013), Energieakkoord voor duurzame groei.
- www.duurzaamheidsmeter.nl

Bijlage 3 Lijst van geïnterviewde personen

	Datum	Functie	Organisatie
1.	03-09-2019	Beleidsmedewerker Milieu	Gemeente Harlingen
2.	03-09-2019	Afdelingsmanager Beleid en Regie	Gemeente Harlingen
		Teamleider Omgeving en Samenleving	Gemeente Harlingen
3.	03-09-2019	Directeur	Port of Harlingen
4.	03-09-2019	Wethouder	Gemeente Harlingen
5.	03-09-2019	Wethouder	Gemeente Harlingen
6.	11-09-2019	Directie	De Bouwvereniging
7.	11-09-2019	Afvaardiging gemeenteraad	Gemeente Harlingen
8.	08-10-2019	Afvaardiging gemeenteraad	Gemeente Harlingen
9.	06-11-2019	Bestuurslid	Ondernemersvereniging Oostpoort
10.	06-11-2019	Directie	De Bouwvereniging
11.	06-11-2019	Business development	Omrin
12.	06-11-2019	Adviseur	Duurzaam Bouwloket
13.	12-11-2019	Directeur	Windpowercentre BV
14.	13-11-2019	Bedrijfscontactfunctionaris	Gemeente Harlingen
		Teamleider openbare werken en facilitaire zaken	Gemeente Harlingen
		Beleidsmedewerker infrastructuur	Gemeente Harlingen
15.	18-11-2019	Directeur	Mensonides
16.	18-11-2019	Projectmanager	Synnovem Consultancy BV
17.	06-12-2019		HSBA

Bijlage 4 Casestudies

In het onderzoek is gebruikgemaakt van een viertal casestudies voor een verdieping naar de praktijk bij de gemeente Harlingen. De casestudies kunnen gezien worden als een 'reality check'. Aan de hand van een casus is getoetst hoe duurzame beleidsdoelstellingen uitvoering krijgen, welke input hiervoor nodig is en wat de prestatie, uitkomst en impact zijn van deze activiteit.

De volgende cases zijn geselecteerd:

- Zonnepanelen
  - Gemeentelijk vastgoed
  - De Bouwvereniging
  - Zonnepark Harlingen (Oostpoort)
- Maatwerkadvies verduurzaming bedrijven
- Verduurzaming openbare verlichting
- Duurzaam Bouwloket

Casus	Zonnepanelen - gemeentelijk vastgoed
Omschrijving	Daken van gemeentelijke panden voorzien van zonnepanelen (Westerzeedijk, Waddenhal en Vierkant). In het coalitieprogramma was opgenomen dat de gemeente zonnepanelen plaatst op het gemeentelijk vastgoed. In de periode 2016-2017 heeft de gemeente een inventarisatie uitgevoerd naar de mogelijkheden voor het plaatsen van zonnepanelen op gemeentelijke gebouwen. De Waddenpromenade, Groenlandsvaarder en het stadhuis bleken hiervoor niet geschikt te zijn.
Periode van uitvoering	
Reikwijdte	Gemeentelijk vastgoed (Westerzeedijk, Waddenhal en Vierkant)
Financiering	SDE+ subsidie € 60.490 en investering gemeente € 508.460
Inzet (in uren)	
Doelen	Zelf het goede voorbeeld geven als gemeente, verduurzamen energieverbruik
Resultaten	Daken van gemeentelijke panden zijn voorzien van zonnepanelen (Westerzeedijk, Waddenhal en Vierkant).
Duurzaamheid (3 P's)	Planet
Betrokken partijen	Gemeente Harlingen

Casus	Zonnepanelen - De Bouwvereniging
Omschrijving	Woningcorporaties hebben de doelstelling om in 2020 een gemiddeld energielabel B voor hun woningen te behalen. De Bouwvereniging had deze doelstelling reeds behaald. Aangezien de corporatie investeringsruimte had, is er besloten om deze ruimte in te zetten voor de plaatsing van zonnepanelen zonder huurverhoging. Ook particuliere woningeigenaren konden (voor eigen rekening) en kunnen deelnemen aan het project door een offerte bij de installateur op te vragen.
Periode van uitvoering	Voorjaar 2016 - april 2019

Reikwijdte	Diverse wijken en buurten in de gemeente Harlingen
Financiering	De Bouwvereniging heeft de investering zelf bekostigd. Hiervoor was investeringsruimte. Daarnaast heeft de corporatie gebruikgemaakt van subsidies.
Inzet (in uren)	
Doelen	Betaalbaarheid van de woonlasten: op de daken van woningen zonnepanelen plaatsen zonder dat hier een huurverhoging tegenover staat.
Resultaten	Begin 2019 behaalde De Bouwvereniging een gemiddeld label A voor hun woningbezit. In totaal zijn op 1.391 huurwoningen voorzien van zonnepanelen.
Duurzaamheid (3 P's)	Planet, People
Betrokken partijen	De Bouwvereniging, huurdersvereniging, gemeente Harlingen (prestatieafspraken), Mensonides (installateur zonnepanelen).

Casus	Zonnepanelen - Zonnepark Harlingen (Oostpoort)
Omschrijving	De gemeente Harlingen heeft dit project mogelijk gemaakt door de verkoop van grond. Tevens heeft de gemeente een lening en kapitaalleg verstrekt aan de coöperatie. De gemeente heeft een investering gedaan in het park voor 330 zonnepanelen wat gelijk staat aan zo'n tien procent van het energieverbruik van de gemeentelijke organisatie.
Periode van uitvoering	2016-2018
Reikwijdte	Industrieterrrein Oostpoort in Harlingen (locatie). Iedereen kon mee investeren in het zonneveld. Hiervoor hoefde je geen inwoner van de gemeente Harlingen te zijn.
Financiering	SDE+ subsidie verkregen in 2014, overeenkomst GreenChoice, investeringen via crowdfundingplatform ZonnepanelenDelen, lening en kapitaalleg gemeente (€ 181.500), lening Triodosbank en Fûns Skjinne Fryske Enerzjy (FSFE), investering ASBN Bank.
Inzet (in uren)	
Doelen	Verduurzamen van Harlingen. Mogelijkheid creëren voor inwoners van de binnenstad en inwoners die geen zonnepanelen op eigen dak kunnen of willen plaatsen om hun energieverbruik te verduurzamen.
Resultaten	Realisatie zonnepark in april 2018. Er zijn zo'n 3.500 panelen geplaatst, die energie opwekken voor bijna driehonderd huishoudens.
Duurzaamheid (3 P's)	Planet, People, Profit
Betrokken partijen	Coöperatie Zonnepark Harlingen U.A., Gemeente Harlingen, GreenChoice, ZonnepanelenDelen, Stichting Zonnedelaars, Triodosbank, Fûns Skjinne Fryske Enerzjy (FSFE) en ASBN Bank

Casus	Maatwerkadvies verduurzaming bedrijven (MKB)
Omschrijving	Het bedrijf Synnovem heeft van de gemeente de opdracht ontvangen om aan tien bedrijven maatwerkadvies over verduurzaming van het bedrijf te geven.
Periode van uitvoering	Heden, tot en met 31 december 2019.
Reikwijdte	Tien bedrijven in de gemeente Harlingen
Financiering	€ 400 per advies (gemeente)
Inzet (in uren)	
Doelen	Het project is een instrument om de doelstellingen op het gebied van duurzaamheid te realiseren.
Resultaten	Tien bedrijven hebben een maatwerkadvies ontvangen van Synnovem. Synnovem heeft aangegeven dat zo'n 60 procent van de ondernemingen die een maatwerkadvies heeft ontvangen, duurzame maatregelen neemt.
Duurzaamheid (3 P's)	Planet, Profit
Betrokken partijen	Synnovem Consultancy BV

Casus	Verduurzaming openbare verlichting
Omschrijving	Het toepassen van LED-verlichting
Periode van uitvoering	2012-heden
Reikwijdte	Gemeente Harlingen
Financiering	
Inzet (in uren)	
Doelen	Besparing energiegebruik (en daling kosten energie). Als gemeente het goede voorbeeld geven. In de programmabegroting 2011 is als prestatie-indicator aangegeven, dat de gemeente in 2015 een energiebesparing van zes procent wil realiseren. In het bestuursakkoord 2018-2022 is de doelstelling opgenomen dat de openbare verlichting aan het eind van deze raadsperiode 100% duurzaam is.
Resultaten	De zes procent energiebesparing die de gemeente wil realiseren is door de komst van LED-armaturen in 2014 met een besparing van 22,6 procent al ruim gehaald.
Duurzaamheid (3 P's)	Planet
Betrokken partijen	Gemeente Harlingen

Casus	Duurzaam Bouwloket
Omschrijving	Digitaal energieloket in samenwerking met de Friese gemeenten. Iedere inwoner kan hier met vragen terecht over duurzaam (ver)bouwen, energie besparen of energie opwekken. Via dit loket vindt ook publiciteit over acties en andere actuele ontwikkelingen plaats.
Periode van uitvoering	2015- tot heden (Duurzaam Bouwloket is nog steeds het energieloket van en voor de gemeente Harlingen)
Reikwijdte	Gehele gemeente
Financiering	
Inzet (in uren)	
Doelen	Bewustwording en beschikbaarheid informatie over verduurzamen woning voor inwoners.
Resultaten	Een rapportage volgt binnenkort.
Duurzaamheid (3 P's)	Planet, Profit
Betrokken partijen	Duurzaam Bouwloket, gemeente Harlingen en de andere gemeenten in de provincie Friesland.

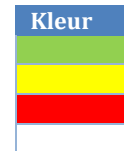
Bijlage 5 Actiepunten Harlingen Duurzaam Verder

Actiepunten Harlingen Duurzaam Verder
Inventariseren van de kansen hoe Harlingen zichtbaar invulling kan geven aan duurzame gebiedsontwikkeling en waar je ontwikkelingsplannen aan kunt toetsen.
Participeren in namens alle Friese gemeenten opgestart project om te komen tot een (centraal) energieloket.
Plan opstellen hoe Harlingen de doelgroepen over mogelijkheden en acties gaat voorlichten.
NME-activiteiten actief onder de aandacht brengen en waar nodig faciliteren.
Monumenteneigenaren ondersteunen bij het zoeken naar passende mogelijkheden voor energiebesparing.
In het Lokaal Woonakkoord afspraken maken met de Bouwvereniging over energiebesparing in de huursector.
Prioriteit geven aan de handhaving van de energiebesparingsverplichting bij bedrijven en het betreffende traject van de FUMO ondersteunen.
Actief ondersteunen ontwikkelen Zonnepark Oostpoort.
Promoten en ondersteunen overige (coöperatieve) initiatieven decentrale opwekking hernieuwbare energie.
Rendabel benutten restwarmte actief ondersteunen.
Mogelijkheden inventariseren om zonnepanelen op eigen gebouwen en langparkeerterrein te plaatsen.
Haalbaarheid toetsen om groenafval voor biomassa te benutten.
Inventariseren uitvoering energiescans en plan van aanpak maken.
Inkoop- en aanbestedingsbeleid evalueren.
Richtlijn opstellen beter zichtbaar maken resultaten.
LNG ontwikkelingen volgen.
E-laadpunten evalueren.

Bijlage 6 Governance Monitor Duurzame Gemeenten

Legenda:

Groen:	Voldoet aan de norm
Geel:	Voldoet deels aan de norm, voor verbetering vatbaar
Rood:	Voldoet niet aan de norm
Wit:	Onbekend c.q. te weinig informatie voor een oordeel

Thema	Omschrijving	Normen	Oordeel
Gemeentelijke organisatie en bedrijfsvoering	Bijdrage van de gemeente als bedrijfsmatige organisatie aan duurzaam handelen.	De gemeente houdt in haar doen en laten rekening met effecten in de keten.	Indirect
		De belasting door de gemeentelijke organisatie is in balans met de draagkracht van de aarde of draagt bij aan herstel/versterking hiervan.	Niet bekend
		De uitstoot van broeikasgassen die samenhangt met de gemeentelijke organisatie en huishouding wordt voorkomen of gecompenseerd.	Niet expliciet, maar er zijn wel maatregelen getroffen, die voorkomen of compenseren.
		De gemeente als organisatie hanteert met betrekking tot zijn personeel de principes van goed werkgeverschap.	
		De gemeente voert een begrotingsbeleid waarmee lange termijn stabiliteit van de gemeentelijke financiën wordt gegarandeerd en burgers en bedrijven niet te veel worden belast.	
		De gemeente draagt haar voorbeeldrol als een organisatie die duurzaamheid/maatschappelijk verantwoord ondernemen hoog in het vaandel draagt.	
Samenwerken en verbinden	Het duurzaamheidsprofiel van de gemeente is het resultaat van inspanningen van een groot aantal maatschappelijke actoren, waaronder de gemeente.	De cyclus begint met een visie op wat het lange termijn doel is en het betrekken van lokale stakeholders.	De gemeente volgt de landelijke visie.
		De gemeente sluit zich aan bij bestaande samenwerkingsverbanden, dan wel sluit zelf nieuwe samenwerkingsverbanden of coalities gericht op het bevorderen van duurzame ontwikkeling.	De gemeente sluit bij voorkeur aan bij regionale initiatieven.
		De gemeente maakt deel uit van interbestuurlijke regionale samenwerkingsverbanden die zorgdragen voor coherentie in het duurzaamheidsbeleid.	Streekagenda, provinciale initiatieven, et cetera.
Beleidskaders formuleren en integreren	De mate waarin en de wijze waarop de gemeente aandacht besteedt aan duurzame ontwikkeling als uitgangspunt in processen van beleidsontwikkeling en besluitvorming.	De gemeente heeft een integraal beleidsplan, programma of strategiedocument (toekomstvisie) vastgesteld met daarin SMART geformuleerde doelstellingen ten aanzien van duurzame ontwikkeling.	De gemeente sluit aan bij landelijke doelstellingen.
		De gemeente onderkent het belang van duurzame ontwikkeling in het	Duurzame ontwikkelingen

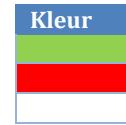
		coalitieakkoord en erkent dat de uitvoering ervan een gezamenlijke verantwoordelijkheid is van het college.	krijgen nadrukkelijke aandacht in het bestuursakkoord.
		Bij de besluitvorming over (nieuw) beleid betreft de gemeente effecten die dit beleid kan hebben op People, Planet, Profit.	Dit gebeurt zonder expliciet deze termen te benoemen.
		De verantwoordelijkheden voor de coördinatie van beleidsterreinen met het oog op duurzame ontwikkeling zijn goed belegd.	Voor planet
Regelgeving en handhaving	De wijze waarop de gemeente zijn wettelijke taken op het gebied van uitvoering, regelgeving en handhaving gebruikt om de doelstellingen van duurzame ontwikkeling na te streven.	Voor het nastreven van duurzame ontwikkeling maakt de gemeente optimaal gebruik van zijn wettelijke bevoegdheden en afwegingsruimte op het gebied van uitvoering, regelgeving en handhaving.	
		Regelgeving die wordt opgelegd aan burgers en bedrijven is gericht op het behouden en verbeteren van het leef- en ondernemingsklimaat en houdt rekening met de lokale omstandigheden.	
		Handhaving wordt zo uitgevoerd dat naleving van regels wordt gestimuleerd, maar ook dat voldoende ruimte blijft voor burger- en ondernemerschap.	
Faciliteren	De manier waarop en de mate waarin de gemeente proactief gebruikmaakt van zijn positie in de samenleving om initiatieven van anderen op het gebied van duurzame ontwikkeling te verbinden, te ondersteunen en verder te brengen.	De gemeente heeft in haar communicatiestrategie duurzaamheid als element opgenomen.	
		De gemeente stimuleert en faciliteert samenwerking tussen actoren in de gemeente.	
		De gemeente propageert en stimuleert de totstandkoming van maatschappelijke initiatieven met betrekking tot duurzame ontwikkeling en ondersteunt de uitvoering daarvan, afhankelijk van zijn rol, taken en verantwoordelijkheden, met proportionele middelen.	
		De gemeente maakt actief gebruik van de initiatieven en de (potentiële) inzet van burgers, bedrijven en andere organisaties, zowel binnen als buiten de gemeente, om haar doelen voor duurzame ontwikkeling te realiseren.	Als ze er zijn.
Financiële arrangementen	De manier waarop en de mate waarin de gemeente zijn bevoegdheden en middelen aanwendt om initiatieven van burgers, bedrijven of andere organisaties te ondersteunen met financiële instrumenten zoals innovatieve subsidies, revolving funds, publiek-	De gemeente initieert, creëert of bevordert waar mogelijk financiële arrangementen voor het uitvoeren van projecten, dan wel het ondersteunen van initiatieven, die zijn gericht op het bevorderen van duurzame ontwikkeling.	

	private samenwerking of het financieren van bijeenkomsten.		
Monitoren	De inzet van instrumenten om de realisatie van ambities te meten, prestaties te vergelijken met die van anderen, verantwoording af te leggen en open te staan voor verbetering.	Met het oog op continu leren en verbeteren, organiseert en onderhoudt de gemeente feedbackmechanismen voor het kritisch volgen van zijn inzet, ambities en prestaties.	
		De gemeente zet één of meer instrumenten in om de voortgang van zijn beleid met betrekking tot duurzame ontwikkeling te volgen en te meten met dat van anderen.	Wij hanteren, werken met de GDI.
		Bij de evaluatie van haar beleid betreft de gemeente actief betrokken burgers en ondernemers.	
		Jaarlijkse rapportage van eigen prestaties met betrekking tot sociale en ecologische footprinting.	

Bijlage 7 Lokale duurzaamheidsmeter (LDM)

Legenda:

Groen: Voldoet aan de norm
Rood: Voldoet niet aan de norm
Wit: Onbekend c.q. te weinig informatie voor een oordeel

1	In uw gemeente is duurzame ontwikkeling uitgewerkt in een strategische visie op lange termijn.	Nog niet
2	Samen met de belangrijkste stakeholders (burgers, maatschappelijk veld, bedrijfsleven) wordt de strategische visie levendig en up-to-date gehouden.	n.v.t.
3	Het huidige coalitieprogramma hanteert duurzaamheid als uitgangsprincipe en heeft dit vertaald in bestuurlijke prioriteiten om duurzame ontwikkelingen te bevorderen.	Deels (duurzaamheid is 1 van de uitgangsprincipes)
4	In uw gemeente zijn richtlijnen ontwikkeld om ervoor zorg te dragen dat duurzaamheid op structurele wijze meegenomen wordt in beleids-, programma- en projectontwikkeling.	Nee
5	Bij ruimtelijke planning waakt uw gemeente ervoor dat er een transparante afweging plaatsvindt van economische, sociale én ecologische belangen. Duurzame ontwikkelingen worden daarbij zoveel mogelijke gefaciliteerd.	Ja 2 ^e zin: nee
6	De structuurvisie is een ruimtelijke weergave van de gemeentelijke visie op duurzame ontwikkeling. Knelpunten tussen ecologische, sociale en economische belangen zijn in kaart gebracht en geagendeerd voor openbare besluitvorming.	Deels
7	Via uw website is eenvoudig en snel informatie te vinden over de visie en inspanning van uw gemeente gericht op duurzame ontwikkeling.	Nee
8	Binnen het college van burgemeester & wethouders is één lid verantwoordelijk voor de verankering van duurzaamheid als uitgangsprincipe binnen de organisatie.	Ja, waarbij het gaat om duurzaamheid als één van de uitgangsprincipes
9	Uw gemeente beschikt over een MVO beleidsplan (in wording).	nee
10	Duurzaamheid/MVO is geïntegreerd in het HRM-beleid van uw gemeente.	deels
11	Uw gemeente streeft in haar personeelsbeleid nadrukkelijk naar een personeelssamenstelling die een evenredige afspiegeling is van de lokale samenleving (diversiteitsbeleid).	Niet haalbaar
12	Binnen de gemeentelijke organisatie wordt minimaal 40% van de leidinggevende functies ingenomen door vrouwen.	Nee
13	Het indienen van ideeën en initiatieven door het personeel voor het verduurzamen van de organisatie wordt gestimuleerd.	Wordt altijd gewaardeerd
14	Uw gemeente evalueert jaarlijks in hoeverre haar inwoners tevreden zijn over de gemeentelijke dienstverlening.	Wel periodiek
15	De gemeente publiceert jaarlijks in aanvulling op de financiële verantwoording een duurzaamheidsverslag of maatschappelijk jaarverslag.	Nee
16	Uw gemeente besteedt structureel aandacht aan het betrekken van stakeholders (belangengroepen) bij de ontwikkeling van nieuwe beleidskaders en beleidsevaluaties, met name in het voortraject.	Ja
17	Uw gemeente beschikt over een actuele communicatiestrategie om inwoners te informeren én actief te betrekken bij haar activiteiten en besluitvorming.	Deels
18	Uw gemeente heeft beleid voor volwaardige ondersteuning van mantelzorg en vrijwilligers.	Ja
19	Uw gemeente draagt structureel bij aan het bevorderen van maatschappelijk betrokken ondernemen (MBO).	Deels
20	Uw gemeente heeft toegankelijke informatie en procedureregels voor het agenderen van een burgerinitiatief.	Ja
21	In de huidige beleidsperiode is minstens één burgerinitiatief (gerelateerd aan duurzaamheid) succesvol op de agenda van de gemeenteraad gekomen.	Nee
22	Uw gemeente praktiseert een wijkgerichte aanpak om inwoners actief te betrekken bij de inrichting en zorg voor hun eigen leefomgeving.	Soms
23	In uw gemeente is een structuur voor het faciliteren van duurzame burgerinitiatieven opgezet.	Nee, niet specifiek voor duurzame initiatieven
24	Uw gemeente ondersteunt gedurende deze collegeperiode een 'jongerenraad' of een ander concreet en structureel initiatief om jongeren te betrekken bij de gemeentelijke politiek.	Niet meer
25	Uw gemeente spant zich actief in om vrouwen te betrekken bij politiek en lokaal bestuur.	Niet expliciet
26	Uw gemeente draagt actief het belang van Art. 1 van de grondwet uit.	Ja
27	Uw gemeente heeft het fenomeen sociaal ondernemerschap omarmd en stimuleert en ondersteunt initiatieven op dit terrein.	Niet bekend
28	Uw gemeente neemt deel aan de Benchmark burgerparticipatie om haar	Nee

	beleid m.b.t. burgerparticipatie te monitoren en te verbeteren.	
29	Uw gemeente ondersteunt voorlichting en bewustwording gericht op het verduurzamen van (consumptie)gedrag van de eigen inwoners.	Deels
30	Uw gemeente werkt jaarlijks mee aan meer dan één landelijke actie om duurzaam gedrag bij haar inwoners te bevorderen zoals Duurzame Dinsdag, klimaatstraatfeesten, Fairtrade-week e.d.	Soms
31	Samen met het maatschappelijk veld is er in uw gemeente extra aandacht voor kwetsbare groepen m.b.t. het stimuleren van duurzaam en gezond (consumptie)gedrag.	Nog niet
32	Uw gemeente werkt samen met werkgevers aan een lokale en/of regionale agenda gericht op een duurzame inzetbaarheid van mensen.	Deels
33	Uw gemeente houdt haar ambities en prestaties m.b.t. het behoud van cultureel erfgoed actueel.	Ja
34	Uw gemeente is actief lid van de vereniging Gemeenten voor Duurzame Ontwikkeling (GDO).	Nee
35	In het duurzaamheidsbeleid van de gemeente wordt gerefereerd aan mondiale ontwikkelingen en internationale afspraken zoals de klimaatafspraken en Millenniumdoelen.	Deels
36	Uw gemeente heeft zich uitgeroepen tot Millennium Gemeente. De gemeente onderkent daarmee het belang van internationale afspraken en vertaalt deze waar mogelijk door naar lokaal beleid.	Nee
37	De gemeente speelt een actieve rol bij initiatieven waarbij burgers, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties samenwerken om lokaal handelen vanuit mondiaal perspectief te stimuleren.	Nee, dergelijke initiatieven zijn er (nog) niet
38	Uw gemeente draagt de titel Fairtrade Gemeente of is bezig om deze titel te verkrijgen.	Ja
39	Uw gemeente heeft in haar jaarlijkse begroting structureel een budget voor het bevorderen van mondiaal burgerschap/duurzaam gedrag gereserveerd.	Nee
40	Uw gemeente besteedt een gedeelte van dit budget aan voorlichting en bewustwording met betrekking tot mondiale vraagstukken.	N.v.t.
41	In uw gemeente zijn jongeren een uitgesproken doelgroep voor activiteiten gericht op (mondiaal) burgerschap en de bevordering van duurzaam gedrag.	Nee
42	In uw gemeente heeft een ambtenaar de invulling van het predicaat Millennium Gemeente en/of het bevorderen van mondiaal burgerschap in zijn of haar takenpakket.	Nee
43	Uw gemeente is betrokken bij activiteiten die direct bijdragen op internationaal niveau aan het behalen van Millenniumdoelen.	Deels
44	Uw gemeente is lid van één of meerdere internationale samenwerkingsverbanden ter bevordering van duurzame ontwikkeling. Denk aan ICLEI (International Council for Local Environmental Initiatives) en het zogeheten Convenant of Mayors	Nee
45	Uw gemeente of de door uw gemeente gesteunde organisaties, onderhouden één of meer relaties met andere gemeenten in ontwikkelingslanden en/of Europese transitielanden.	Ja
46	Uw gemeente heeft meetbare doelen gesteld voor energiebesparing bij de gebouwen in gemeentelijk eigendom en/of beheer.	Nee (wel veel maatregelen getroffen)
47	Uw gemeente draagt zorg om zelf als organisatie uiterlijk in 20.. klimaatneutraal te zijn.	Niet vastgelegd
48	CO2-monitoring: uw gemeente berekent jaarlijks de CO2 productie door aan de eigen (gemeentelijke) organisaties (CO2-footprint) en maakt de resultaten publiekelijk toegankelijk.	Nee
49	Uw gemeente wekt >20% van de eigen benodigde energie zelf duurzaam op.	Ja
50	Uw gemeente heeft een actueel klimaatbeleidsplan en geeft hieraan een hoge prioriteit.	Nee
51	Uw gemeente heeft het potentieel aan lokale duurzame energieproductie binnen haar grenzen in kaart gebracht.	Nog niet
52	Uw gemeente heeft meetbare doelen gesteld voor het aandeel van het lokale energieverbruik dat afkomstig moet zijn van hernieuwbare energiebronnen (zon, wind, biomassa, waterkracht, aardwarmte).	Nee
53	Er is structureel budget gereserveerd op de begroting voor het klimaatbeleid.	Nee
54	Uw gemeente heeft een ambtenaar in dienst die specifiek aanstuurt op energiebesparing/duurzame energie/klimaatbeleid.	Ja, algemeen coördinator duurzaamheid

55	Uw gemeente communiceert klimaatproblematiek breed naar haar inwoners om daarbij steun en verbreding te zoeken voor haar klimaatbeleid. Dit uit zich in jaarlijks minimaal één voorlichtingsactiviteit gericht op het brede publiek.	Niet expliciet
56	In uw gemeente loopt een programma op scholen/onderwijsinstellingen gericht op klimaat en energie.	Niet vastgelegd
57	Uw gemeente stimuleert actief energiebesparende maatregelen bij haar inwoners (en huiseigenaren).	Nee
58	Uw gemeente ondersteunt specifiek bij minima de mogelijkheden voor energiebesparing.	Nog niet
59	In uw gemeente is sprake van een actieve en gestructureerde samenwerking met verschillende belangengroepen op het gebied van klimaat/energiebeleid.	Nee
60	Uw gemeente is lid van het Klimaatverbond.	Ja
61	Uw gemeente stimuleert en faciliteert particulieren bij het opzetten van lokale (zelfleverings) Duurzame Energie productie.	Als ze er zouden zijn: ja
62	Uw gemeente neemt deel aan de Lokale Klimaatagenda en bijbehorende klimaatmonitor van Rijkswaterstaat – Leefomgeving.	Nee
63	CO2-monitoring: uw gemeente berekent jaarlijks de CO2 productie door aan burgers, bedrijven en de eigen (gemeentelijke) organisaties (CO2-footprint) en maakt de resultaten publiekelijk toegankelijk.	Nee
64	De CO2-footprint van uw gemeente is de laatste drie jaar aantoonbaar met minstens 5% afgenomen.	Niet bekend
65	Uw gemeente heeft de ambitie om binnen een vastgestelde termijn een klimaatneutrale gemeente te worden.	Nee
66	De gemeente geeft binnen haar beleid met betrekking tot groenbeheer expliciet ruimte aan ecologisch beheer.	Ja
67	In uw gemeente is een bomenbeleid vastgesteld en in uitvoering.	Ja
68	In uw gemeente is een beleidsambtenaar die natuur- en biodiversiteitbehoud in zijn of haar takenpakket heeft.	Ja
69	Uw gemeente heeft beschikking over een actueel overzicht van plant- (flora) en diersoorten (fauna) binnen haar grenzen.	Deels
70	Uw gemeente voert expliciet een 'bij-vriendelijk' beleid.	Ja
71	De gemeente houdt de 'rode lijstsoorten' bij die binnen de gemeentegrenzen voorkomen.	Ja
72	De gemeente zet zich actief in om de leefomgeving van beschermde dieren en planten veilig te stellen en/of te verbeteren.	Ja
73	Uw gemeente compenseert bij het uitvoeren van bouwplannen verloren gegaan groen door elders natuurfuncties te versterken.	Deels
74	Uw gemeente heeft beleid/project om de aanleg van 'groene daken' te stimuleren.	Nee
75	Uw gemeente stimuleert stadslandbouw en/of de aanleg van dorps- of wijktuinen (op braakliggende gronden)	Deels
76	Uw gemeente beschikt zelf of in regionaal verband over een integraal plan voor duurzaam waterbeheer dat is samengesteld met grote betrokkenheid van maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en andere instellingen.	Ja
77	Uw gemeente gaat in het waterbeheer uit van de trits 'vasthouden, bergen, afvoeren'.	Ja
78	Uw gemeente heeft, bij de aanleg van stoepen, wegen en parkeerplaatsen, een beleid gericht op het zoveel mogelijk 'open' houden van de bodem zodat regenwater kan infiltreren.	Ondergrond niet geschikt voor
79	Verharde oppervlakten in uw gemeente worden gecompenseerd met mogelijkheden voor extra wateropvang.	Ja
80	Uw gemeente heeft een structureel budget voor 'Leren voor Duurzame Ontwikkeling'/Natuur en Milieu Educatie'	Nee
81	Uw gemeente heeft de mogelijke gevolgen van klimaatverandering in kaart en de benodigde maatregelen voor adaptatie gebracht.	Ja
82	Uw gemeente geeft structureel aandacht aan natuur- en milieubescherming bij het opstellen en evalueren van rampenplannen.	Nee
83	In uw gemeentelijk rioleringsplan wordt consequent uitgegaan van de trits 'preventie, scheiden, zuiveren'.	Nee
84	In uw gemeente is waar mogelijk de afvoer van regenwater losgekoppeld van het rioleringsstelsel.	Ja
85	Uw gemeente gebruikt geen chemische bestrijdingsmiddelen bij groenbeheer en praktiseert Duurzaam Onkruid Beheer (DOB) toe op	Ja (gebruiken we NIET)

	verhardingen.	
86	Uw gemeente heeft een actueel overzicht van bodemkwaliteit en mogelijke risicogebieden.	Ja
87	Uw gemeente monitort het niveau van de luchtkwaliteit van de gemeente, in ieder geval rond bedrijven(terreinen) en wegen.	Nee
88	Uw gemeente heeft geluidlast in kaart gebracht (geluidskaarten) en een actueel beleidsplan voor geluidreductie en/of behoud van rust (behoud kwaliteit)	Deels
89	Uw gemeente beschikt over een duurzaam afvalbeleid waarin het bevorderen van kringlopen (hergebruik/recycling van grondstoffen) voorop staat.	Ja
90	Uw gemeente heeft meetbare doelstellingen geformuleerd met betrekking tot vermindering, scheiding en recycling van huishoudelijk afval.	Ja (de landelijke)
91	Totaal geproduceerd huishoudelijk afval is in de afgelopen drie jaar aantoonbaar afgenomen.	Ja
92	Hoeveelheid ongesorteerd afval per inwoner is de afgelopen drie jaar aantoonbaar afgenomen.	Ja
93	Uw gemeente heeft een integraal plan van aanpak tegen zwerfvuil in uitvoer.	Nog niet
94	Uw gemeente bevordert actief het gebruik van kraanwater i.p.v. (plastic) flessen.	Nee
95	Uw gemeente heeft een visie en strategie uitgewerkt met betrekking tot het bevorderen van een circulaire economie (versterken kringlopen).	Nog niet
96	Uw gemeente heeft formeel vastgelegd dat duurzaamheid het uitgangspunt is van haar inkoopbeleid.	Niet HET uitgangspunt
97	Uw gemeente hanteert criteria voor duurzaam inkopen door ze concreet en transparant mee te wegen in alle aanbestedingstrajecten.	Ja
98	Uw gemeente hanteert de criteria voor duurzaam inkopen voor zowel primaire als secundaire inkopen.	Ja
99	Goedkoop is vaak duurkoop. Uw gemeente past bij aanbestedingen consequent de principes toe van Total Cost of Ownership en EMVI (i.p.v. laagste prijs).	EMVI wel
100	De inkopers van uw gemeente hebben kennis van duurzame inkoopprocessen en worden regelmatig bijgeschoold.	Deels
101	Uw gemeente vraagt (potentiële) leveranciers expliciet naar de CO2-footprint of aantoonbare besparing, bijvoorbeeld aan de hand van de CO2-prestatieladder of het Milieubarometercertificaat.	Deels
102	Waar relevant verlangt uw gemeente van leveranciers dat ze zich inzetten voor betere internationale arbeidsvoorwaarden (tegen kinderarbeid en hongerlonen). Bijvoorbeeld door aansluiting te zoeken bij een erkend keteninitiatief.	Ja
103	Uw gemeente koopt voor haar eigen gebruik 100% groene stroom in (verlichting, gebouwen, et cetera).	Ja
104	Uw gemeente hanteert bij de inkoop van bedrijfskleding milieu- én sociale criteria.	Ja
105	Bij aanschaf van bedrijfsauto's speelt duurzaamheid een belangrijke rol en wordt uitgegaan van auto's met minimaal een A- of B-label en waar mogelijk wordt gereden op groen gas of elektrisch.	Ja
106	Voor eigen projecten is de gemeente verplicht om alleen gebruik te maken van duurzaam geproduceerd hout met het FSC-keurmerk of vergelijkbaar, zowel bij bouwprojecten als bij groenvoorzieningen.	Ja
107	Binnen de gemeente wordt standaard dubbelzijdig geprint en gekopieerd.	Ja
108	Al het papier dat uw gemeente gebruikt is afkomstig uit duurzame bronnen, dat wil zeggen gerecycled papier en niet chloorgebleekt, of papier met het FSC-keurmerk of vergelijkbaar en niet chloorgebleekt.	Ja
109	Uw gemeente is overgestapt of bezig met over te stappen op papierloos vergaderen.	Ja
110	In het gemeentehuis wordt fair trade koffie én thee geschonken met keurmerk.	Ja
111	Uw gemeente zorgt ervoor dat er een breed assortiment duurzame producten wordt aangeboden in de eigen kantine en/of de catering bij speciale gelegenheden.	Deels
112	Uw gemeente let expliciet op duurzaamheid/MVO-prestaties bij het aangaan of vernieuwen van contracten met financiële dienstverleners (denk aan banken accountants, verzekeringen, e.d).	Ja

113	Uw gemeente hanteert duurzaamheid als belangrijk uitgangspunt bij inkoop en het moderniseren van haar ICT-infrastructuur.	Deels
114	Uw gemeente geeft expliciet in haar duurzaam inkoopbeleid aan om waar mogelijk kansen te scheppen voor lokale en regionale ondernemers.	Ja
115	Gemeente voldoet aan de ambitie van 5% social return per aanbesteding (bij aanbestedingen boven de € 250.000)	Huidige Friese eis is 2%: ja
116	Uw gemeente brengt jaarlijks, met de verschillende belangengroepen en inwoners, de belangrijkste knelpunten in kaart op het gebied van verkeersveiligheid, verkeersdruk en bereikbaarheid.	Eens in de vier jaar
117	In uw gemeente is het terugdringen van CO2-uitstoot en verbetering van de luchtkwaliteit onderdeel van het beleid op verkeer & vervoer (mobiliteitsbeleid).	Ja
118	De gemeente heeft een actief beleid op meer gebruik van het openbaar vervoer en de (elektrische) fiets.	Deels
119	De gemeente maakt gebruik van het advies van de fietsersbond en/of andere belangengroepen om de inrichting van de openbare ruimte voor langzaam verkeer te verbeteren.	Ja
120	De gemeente stimuleert actief het autodelen en heeft hiervoor voldoende parkeergelegenheid gereserveerd.	Ja
121	Uw gemeente heeft beleid om elektrisch rijden te faciliteren en zorg te dragen voor een vlotte plaatsing van openbare oplaadpalen.	Ja
122	In uw gemeente zijn overal waar mogelijk woonstraten als 30 km zone ingericht.	Ja
123	Bij alle scholen zijn speciale voorzieningen getroffen die het principe van 'met de voet en fiets' naar school versterken, zoals het veilig maken van aan- en afvoerroutes en oversteekplaatsen.	Deels
124	Uw gemeente doet jaarlijks mee met de Europese Mobiliteitweek.	Nee
125	Door middel van het reiskostenbeleid van de eigen organisatie, wordt gebruik van OV/fiets in woonwerk/dienstreizen gestimuleerd en autogebruik ontmoedigd.	Deels
126	Uw gemeente ondersteunt (de oprichting van) een MVO-platform , een duurzame ondernemerskring, e.d.	Nee
127	Uw gemeente heeft een centraal aanspreekpunt voor ondernemers (ondernemersloket) waar MVO-advies deel uitmaakt van het dienstenpakket richting ondernemers.	Nee
128	Uw gemeente stimuleert dat het beschikbare arbeidspotentieel van vrouwen, ouderen, gehandicapten en allochtonen zo volledig mogelijk wordt benut door het lokale bedrijfsleven.	Ja
129	Voor de gemeente is duurzaamheid uitgangspunt bij de inrichting en het beheer van haar bedrijventerreinen. Dit is neergelegd in de beleidsplannen en uitvoeringsplannen rond deze terreinen.	Eén van de uitgangspunten
130	Uw gemeente hecht belang aan zuinig omgaan met ruimte en voert een actief beleid om leegstand tegen te gaan (kantoren, bedrijventerreinen, winkelcentra).	Was er wel, nu niet meer nodig
131	Uw gemeente stimuleert energiebesparing en toepassing duurzame energie bij bedrijven.	Ja (MKB traject)
132	Ter bevordering van het verduurzamen van de bedrijfsvoering biedt uw gemeente het bedrijfsleven gratis voor één jaar toegang tot een meetinstrument als bijvoorbeeld de Milieubarometer aan.	Gedaan
133	Uw gemeente controleert en handhaaft actief dat bedrijven energiebesparende maatregelen nemen met een terugverdientijd van minder dan 5 jaar.	Ja
134	Uw gemeente heeft meetbare, ambitieuze doelen gesteld voor energiebesparing bij bestaande bouw.	Nee
135	Uw gemeente biedt haar inwoners de mogelijkheid om een duurzaamheidslening af te sluiten om de woning energiezuinig te maken.	Nee (bewust niet)
136	Uw gemeente heeft meetbare ambitieuze doelen gesteld voor energiebesparing bij nieuwbouw (ambitie lokale Klimaatagenda EPC=0 in 2020).	Nee
137	Uw gemeente heeft een energiewinkel/energieloket gericht op het samenbrengen van lokale/regionale vraag en aanbod t.a.v. duurzaam bouwen/renoveren.	Ja (duurzaam bouwloket)
138	Uw gemeente heeft een coördinator voor de uitvoering van het beleid duurzaam bouwen.	Ja, algemeen coördinator duurzaamheid
139	Uw gemeente heeft een structureel budget voor de implementatie van haar beleid met betrekking tot duurzaam bouwen.	Nee, niet specifiek

140	Elk nieuwbouw- en grootschalig renovatie- of sloopplan wordt in een zeer vroeg stadium op de eisen van duurzaam bouwen doorgelicht.	Deels
141	Uw gemeente controleert en handhaaft de Energie Prestatie Coëfficiënt en andere afspraken als het gebruik van FSC-gecertificeerd hout op de bouwplaats.	Soms
142	Uw gemeente promoot duurzaamheids certificering voor recreatielocaties (denk aan horeca, hotels, campings, conferentielocaties en evenementen).	Nee
143	Uw gemeente bevordert actief het verduurzamen van (publieks)evenementen.	Deels
144	Uw gemeente is actief op zoek naar innovatieve samenwerkingsmogelijkheden met het bedrijfsleven (private-public partnerships) waarbij het gaat om elkaars kracht te versterken en nieuwe duurzame businessmodellen te ontwikkelen.	Soms
145	Uw gemeente looft (twee)jaarlijks een prijs uit ter waardering van lokale koplopers in duurzame innovatie.	Nee

Bijlage 8

Overzicht van aan de raad aangeboden documenten

Titel document	Type document	Doel van het document	Datum behandeling raad	Inhoud behandeling en besluit
	1. besluitvorming, 2. voortgang, 3. P&C, 4. raadsstuk, 5. anders, namelijk (vul een cijfer in)	1. informierend, 2. besluitvormend, 3. raadplegend, 4 anders, namelijk (vul een cijfer in)		beschrijving
coalitieprogramma 2014-2018	4	2	14-mei-14	vaststellen coalitieprogramma 2014-2018
bestuursakkoord 2018-2022	4	2	17-mei-18	vaststellen bestuursakkoord 2018-2022
programmabegroting 2015	3	2	4-nov-14	vaststellen programmabegroting 2015
jaarstukken 2015	3	2	13-jul-16	vaststellen jaarstukken 2015
programmabegroting 2016	3	2	28-okt-15	vaststellen programmabegroting 2016
jaarstukken 2016	3	2	12-jul-17	vaststellen jaarstukken 2016
programmabegroting 2017	3	2	25-okt-17	vaststellen programmabegroting 2017
jaarstukken 2017	3	2	13-jun-18	vaststellen jaarstukken 2018
programmabegroting 2018	3	2	31-okt-17	vaststellen programmabegroting 2018
jaarstukken 2018	3	2	12-jun-19	vaststellen jaarstukken 2018
programmabegroting 2019	3	2	30-okt-18	vaststellen programmabegroting 2019
Duurzaamheidsnotitie 2015 ev	4	2	4-mrt-15	vaststellen duurzaamheidsnotitie 2015 ev en € 100.000, - beschikbaar te stellen
inkoop- en aanbestedingsbeleid 2017	1	2	datum RIB:	nvt
structuurvisie Harlingen 2025	4	2	8-nov-12	vaststellen structuurvisie 2025
woonvisie 2013-2020	4	2	13-nov-13	Vaststellen woonvisie 2013-2020
notitie afvalbeleid	4	2	11-jan-17	ondersteunen VANGdoelstellingen en vaststellen notitie
uitwerking afvalbeleid	1	2	datum RIB: 23 okt 2017	nvt
(raadsinformatiebrief) notitie Harlingen Fairtrade	2	1	datum RIB: 1-12-2016	nvt
fairtrade	1	2	16-mei-18	expliciete uitspraak binnen vijf jaar 100% fairtrade
deelname zonnepark	1	2	16-dec-15	deelname zonnepark
zonnepanelen op gemeentelijke gebouwen	1	2	27-sep-17	begrotingswijziging
beleidplan Openbare Verlichting 2017-2120	4	2	7-dec-16	vaststellen beleidsplan openbare verlichting

Bijlage 9   Overzicht Rijksbeleid

Wanneer?	Wat?	Beleid
1 juni 2020	Opleveren concept Regionale Energiestrategie (RES)	Klimaatakkoord
31 december 2020	Uitvoeren klimaatadaptatiedialoog en bepalen klimaatadaptatiestrategie	Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie
	Uiterlijk in 2020 dienen overheden klimaatrobuust handelen verankerd te hebben in hun beleid.	Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie
	100 kilogram restafval per inwoner per jaar en 75% scheiding van huishoudelijk afval	Programma Van Afval Naar Grondstof- Huishoudelijk Afval
1 maart 2021	Opleveren Regionale Energiestrategie (RES) 1.0 ¹⁷	Klimaatakkoord
31 december 2021	Transitievisie Warmte ¹⁸	Klimaatakkoord
1 januari 2023	Elk (gemeente)kantoor groter dan 100 m2 dient te beschikken over een energielabel C.	Energieakkoord
1 maart 2023	Opleveren Regionale Energiestrategie (RES) 2.0	Klimaatakkoord
31 december 2030	30 kilogram restafval per inwoner per jaar	Programma Van Afval Naar Grondstof- Huishoudelijk Afval

¹⁷ De Regionale Energiestrategie (RES) dient minimaal eens in de twee jaar herzien te worden.

¹⁸ De Transitievisie Warmte dient minimaal eens in de vijf jaar herzien te worden.